

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА

Кафедра технологічної та професійної освіти

«До захисту допускаю»
завідувач кафедри технологічної та професійної освіти,
доктор педагогічних наук, професор
_____ Л. В. Оршанський

«_____» травня 2024 р.

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ
ТЕХНОЛОГІЙ ЗАСОБАМИ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО
МИСТЕЦТВА (НА ПРИКЛАДІ ПИСАНКАРСТВА)

Спеціальність 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології)

Магістерська робота

на здобуття професійної кваліфікації – вчитель трудового навчання,
технологій та креслення закладу загальної середньої освіти

Автор роботи: Решетар Маріанна Сергіївна _____
підпис

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Оршанський Леонід Володимирович _____
підпис

Дрогобич – 2024

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Завідувач кафедри ТПО

27.10.2022 р.

(підпис)

(дата)

ЗАВДАННЯ

на підготовку магістерської роботи

1. Тема: «Розвиток творчої активності школярів на уроках технологій засобами декоративно-ужиткового мистецтва (на прикладі писанкарства)».

2. Керівник – доктор пед. наук, професор Оршанський Леонід Володимирович.

3. Студент – Решетар Маріанна Сергіївна.

4. Перелік питань, що підлягають висвітленню у кваліфікаційній роботі:

1) розкрити сутність та схарактеризувати структурні складові українського традиційного орнаменту;

2) розкрити основні семантичні ознаки традиційного українського орнаменту (графічність, колористичність, метафоричність);

3) визначити педагогічні функції й обґрунтувати вплив писанкарства на творчий розвиток школяра;

4) розробити методичні рекомендації щодо розвитку творчої активності школярів засобами орнаментування та писанкарства на уроках технологій.

5. Список рекомендованої літератури:

1. Антонович Є.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.Є. Декоративно-прикладне мистецтво : навч. посіб. Львів: Світ, 1993. 272 с.
2. Біняшевський Е. Українські писанки. Київ: Мистецтво, 1968. 98 с.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. Київ: Оберіг, 1993. 590 с.
4. Державний стандарт базової середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 30
5. Легенди і перекази / упоряд. та примітки А.Л. Іоаніді. Київ: Наукова думка, 1985. 400 с.
6. Манько В. Українська народна писанка. Львів: Свічадо, 2008. 81 с.
7. Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу. Київ: Абрис, 1991. 272 с.
8. Онищук О. Символіка української писанки. Торонто, 1985. 108 с.
9. Оршанський Л.В. Традиційний український орнамент. Методика навчання: навч.-метод. посіб. Дрогобич : РВВ ДДПУ, 2008. 200 с.
10. Пошивайло І. Феноменологія гончарства: семіотико-етнологічні аспекти: монографія. Опішня: Українське Народознавство, 2000. 432 с
11. Селівачев М.Р. Лексикон української орнаментики: іконографія, номінація, стилістика, типологія. Київ: Ред. вісника «Ант»; Ніжин: ТОВ Вид-во «Аспект – Поліграф», 2005. 400 с.
12. Щербаківський В. Українське мистецтво: Вибрані твори. Київ: Наукова думка, 1995. 398 с.

№ з/п	Назва етапу	Термін виконання	Термін звіту перед керівником, кафедрою
1.	Вивчення й аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури; визначення вихідних положень дослідження (об'єкт, предмет, методи); формування мети; постановка завдань.	до 10.03.2023 р.	16.03.2023 р.
2.	Підготовка 1-го розділу роботи.	до 10.10.2023 р.	27.10.2023 р.
3.	Підготовка 2-го розділу роботи.	до 12.02.2024 р.	27.02.2024 р.
5.	Формування висновків. Оформлення роботи.	до 30.04.2024 р.	10.05.2024 р.
6.	Перевірка роботи на плагіат	до 14.05.2024 р.	17.05.2024 р.
7.	Попередній захист роботи і рецензування.	до 21.05.2024 р.	28.05.2024 р.

7. Дата видачі завдання – 27.10.2022 р.

8. Термін подачі роботи керівнику – 14.05.2024 р.

9. З вимогами до виконання роботи і завданням ознайомлений _____ Решетар М.С.

10. Керівник _____ Оршанський Л.В.

ЗАХИСТ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

1. Тема: «Розвиток творчої активності школярів на уроках технологій засобами декоративно-ужиткового мистецтва (на прикладі писанкарства)».

Оцінка за стобальною шкалою: _____

Оцінка за національною чотирибальною шкалою: _____

Коротка мотивація захисту:

[illegible]

_____ Голова ЕК _____
 дата підпис прізвище та ініціали

Секретар ЕК _____

підпис _____

прізвище та ініціали _____

АННОТАЦІЯ

Решетар М.С. Розвиток творчої активності школярів на уроках технологій засобами декоративно-ужиткового мистецтва (на прикладі писанкарства). – Рукопис.

На основі аналізу наукової, енциклопедичної та мистецтвознавчої літератури розкрито сутність структурних складових українського традиційного орнаменту, а також дана характеристика основних семантичних ознак традиційного українського орнаменту, а саме: графічність, колористичність і метафоричність. Аналіз науково-педагогічної літератури дозволив розкрити педагогічні функції та з'ясувати вплив мистецтва писанкарства на творчий розвиток школяра. На основі практичного досвіду нами розроблені методичні рекомендації для вчителів трудового навчання і технологій закладів загальної середньої освіти, керівників гуртків і студій декоративно-ужиткового мистецтва щодо методики навчання школярів створенню орнаментальних композицій для писанок та технологій їх виготовлення.

Ключові слова: декоративно-ужиткове мистецтво, традиційний український орнамент, писанкарство, школярі, заклад загальної середньої освіти, творчий розвиток.

SUMMARY

Reshetar M.S. Development of creative activity of schoolchildren at technology lessons by means of decorative and applied arts (on the example of pysanka painting) – Manuscript.

Based on the analysis of scientific, encyclopaedic and art history literature, the essence of the structural components of Ukrainian traditional ornament is revealed, and the main semantic features of traditional Ukrainian ornament, namely: graphic, colourful and metaphorical, are described. The analysis of scientific and pedagogical literature allowed us to reveal the pedagogical functions and find out the influence of the art of Easter egg painting on the creative development of schoolchildren. On the basis of practical experience, we have developed methodological recommendations for teachers of labour training and technology of general secondary education institutions, heads of clubs and studios of decorative and applied arts on the methodology of teaching students to create ornamental compositions for Easter eggs and technologies for their production.

Keywords: decorative and applied arts, traditional Ukrainian ornament, pysanky making, schoolchildren, general secondary education institution, creative development.

ЗМІСТ

ВСТУП	2
Розділ 1. ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАРОДНОЇ ОРНАМЕНТИКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ШКОЛЯРІВ	5
1.1. Орнамент та його структурні складові	5
1.2. Характеристика основних семантичних ознак українського народного орнаменту	13
1.3. Особливості розвитку творчих здібностей учнів засобами декоративно-ужиткового мистецтва на уроках технологій	16
Розділ 2. ОРНАМЕНТИКА ПИСАНКАРСТВА ТА ТЕХНОЛОГІЯ ВИГОТОВЛЕННЯ ПИСАНОК: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ	37
2.1. Методичні рекомендації щодо розроблення орнаментальних композицій для писанок	37
2.2. Технологічні особливості виготовлення традиційних писанок	53
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах суспільного розвитку, ускладнених поширенням деструктивних, дестабілізуючих тенденцій в Україні, зумовлених російсько-українською війною, значною мірою зростає культурологічна роль національного мистецтва, розширюється сфера його естетичного функціонування та патріотичного наповнення. Особливо ця проблема актуальна в контексті збереження споконвічних мистецьких традицій та художньо-трудової підготовки і виховання учнівської молоді. Відтак виникають проблеми, пов'язані з необхідністю вдосконалення змісту і форм упровадження, наприклад, декоративно-ужиткового мистецтва освітній процес закладів загальної середньої освіти України.

Одне з популярних видів художньо-трудової практики – писанкарство – займає чільне місце у школі. Писанкарство відзначається розмаїттям та красою орнаментів, які вражають своєю витонченістю й унікальністю. Вивчення цього виду національного мистецтва в школі дозволяє розкрити художні аспекти та вдосконалити техніку виготовлення писанок. Орнаментика та технологія виготовлення писанок може бути використана для розвитку творчих здібностей, художніх умінь і практичних навичок учнів. Це також сприяє формуванню національної свідомості та патріотизму школярів.

Проблема гармонійного виховання особистості засобами мистецтва відображена в працях вітчизняних та зарубіжних педагогів-практиків: І. Зязюна, С. Русової, В. Сухомлинського, С. Шацького, Р. Шульги, Я. Чепіги тощо. Авторами досліджень педагогічного потенціалу українського декоративно-ужиткового мистецтва є Є. Антонович, Т. Денисова, Т. Котик, Г. Ліщинська, Г. Мельник, Л. Оршанський, Пащенко Г.М., Радкевич В.О., А. Руденченко, М. Стельмахович, В. Титаренко, М. Чепіль, А. Цина та багато інших. Ці вчені і педагоги-практики виділяють чимало функцій декоративно-ужиткового мистецтва, серед яких особливо значущими для педагогічної теорії і практики виступають естетична й пізнавальна.

Емпіричні знання про українські символи, які використовували у своїх роботах народні майстри, систематизували відомі дослідники М. Біляшівський, Е. Біняшевський, Ф. Вовк, Г. Павлуцький, Р. Захарчук-Чугай, Т. Кара-Васильєва, В. Кузьменко, І. Пошивайло, В. Січинський, М. Селівачев, С. Танадайчук, В. Щербаківський та ін.

Актуальність зазначеної проблеми, а також потреба національної школи в удосконаленні художньо-трудової підготовки учнів на уроках трудового навчання визначили тему магістерської роботи: **«Розвиток творчої активності школярів на уроках технологій засобами декоративно-ужиткового мистецтва (на прикладі писанкарства)»**.

Об’єкт дослідження – художньо-трудова підготовка учнів у закладі загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – розвиток творчої активності школярів засобами орнаментування та писанкарства на уроках технологій.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та розроблення методичних рекомендацій для проведення занять із орнаментики та писанкарства на уроках технологій у закладі загальної середньої освіти.

Завдання дослідження:

- 1) розкрити сутність та схарактеризувати структурні складові українського традиційного орнаменту;
- 2) розкрити основні семантичні ознаки традиційного українського орнаменту (графічність, колористичність, метафоричність);
- 3) визначити педагогічні функції й обґрунтувати вплив писанкарства на творчий розвиток школяра;
- 4) розробити методичні рекомендації щодо розвитку творчої активності школярів засобами орнаментування та писанкарства на уроках технологій.

Теоретичне значення дослідження полягає у розкритті ролі та значення орнаментування та писанкарства для розвитку творчої активності школярів.

Практична значущість дослідження полягає у розробленні методичних рекомендацій для вчителів трудового навчання і технологій закладів загальної

середньої освіти, керівників гуртків і студій декоративно-ужиткового мистецтва щодо методики навчання школярів створенню орнаментальних композицій для писанок та технологій їх виготовлення.

Апробація результатів: виступ на III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Народне мистецтво Бойківщини: історія та сучасність» з доповіддю на тему: «Характеристика основних композиційних складників традиційного орнаменту» (Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції до 90-х роковин від дня народження заслуженого майстра народної творчості України Мирослави Кот «Народне мистецтво Бойківщини: історія та сучасність» / ред. рада: Оршанський Л.В., Зимомря М.І., Ліщинська-Кравець Г.Л. та ін. Дрогобич: ДДПУ імені Івана Франка, 2023. С. 107 – 110).

Структура. Магістерська робота містить: загальну кількість сторінок – 66; основний текст – на 63 сторінках. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків і списку використаних джерел (41 найменування), а також 15 рисунків і 10 таблиць.

Розділ 1.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАРОДНОЇ ОРНАМЕНТИКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ШКОЛЯРІВ

1.1. Орнамент та його структурні складові

Система пошуків мотиваційних стимулів художньо-трудової підготовки школярів передбачає накопичення інтегрованих знань й емоційного досвіду на основі вивчення орнаментики творів народного декоративно-ужиткового мистецтва, яка є домінантою в утворенні нових засобів образного і логічного мислення. Система роботи зі школярами передбачає вивчення національних українських традицій, розвиток здібностей втілення образів етнокультурного середовища в практичну перетворювальну діяльність, формування знань художніх традицій на основі системи естетичних принципів і смаків, творчих методів і канонів, які віками склалися в колективній художньо-трудої практиці та свідомості українського народу.

Вивчення художніх особливостей орнаментальних символічних зображень, уміння «зчитувати» образ у знаках-символах є важливим чинником формування образного і логічного мислення, художнього смаку, особистісної культури учня. Це – певний досвід інтелектуальної діяльності, шлях до вироблення чітких світоглядних і етнокультурних орієнтацій. Адже «кожен із орнаментальних символів приховує в собі етапи історичного розвитку людства, зокрема: знаки первісних культур, середньовічні символи релігійно-канонічного тлумачення, метафори народнопоетичного осмислення, а також символи, притаманні сучасним естетичним канонам» [29, с. 466].

У мистецтвознавчій літературі орнамент розглядався переважно у формальному описовому та констатувальному аспектах. Більшість дослідників-мистецтвознавців уявляли орнамент як феномен, що існує незалежно від матеріалу, техніки виконання, виду мистецтва та інших важливих чинників. Така практика до певного часу себе виправдовувала, оскільки формально-об'єктивний

аналіз давав змогу пізнати типологію орнаменту, виявити механізм його створення, осмислити функції, однак згодом більшої уваги набувають дослідження конкретних, локальних проблем і питань, пов'язаних з орнаментикою, якостями і функціями орнаменту. Плідним виявилось вивчення орнаменту за видовими ознаками, тобто залежно від матеріалу, техніки виконання, технології виготовлення декоративно-ужиткових виробів. Школярам у процесі художньо-трудової діяльності важливо навчитися аналізувати орнамент не загальною, а за регіональними та місцевими ознаками. Адже виявлення та дослідження локальних символів, мотивів та елементів є одним з основних напрямів вивчення традиційного українського орнаменту.

Як зазначає відомий мистецтвознавець О. Пошивайло, у народній орнаментиці відображено тисячолітній інтелектуальний досвід народу-творця, адже художня мова орнаментів така ж багата, як і мова народної поетичної творчості [23]. Вивчення школярами окремих домінантних мотивів української народної орнаментики дає змогу свідомого прилучення їх до надбань національної культури. Адже, відомо, що особливості мотивів української народної орнаментики – це інструментарій до розпізнання власне українського мистецтва, що в часи взаємовпливів культур набуває особливого значення [20]. Важливість вивчення мотивів традиційної української орнаментики у процесі художньо-трудової підготовки полягає на лише в озброєнні учнів знаннями та вміннями читання та створення орнаментів, розвитку й удосконаленні естетичних смаків, а й у формуванні національної самосвідомості, гордості за український народ, відчуття причетності до його історичних і духовно-культурних надбань.

Отже, для того, щоб декоративно-ужиткове мистецтво гармонійно увійшло у шкільне життя, необхідно особливу увагу приділити художньо-трудовій підготовці учнів і передовсім поглибленню їхніх знань семантики традиційних українських орнаментів, володіння оздоблювальними техніками, технологіями виготовлення декоративно-ужиткових виробів, мати сформовані творчі здібності створення оригінальних орнаментальних композицій.

Художньо-трудова діяльність орієнтує увагу школярів на оволодіння знаннями, уміннями та навичками пізнання національної спадщини завдяки методу узагальненого вивчення народного мистецтва. Саме ці знання сприяють формуванню такої здібності особистості, як мислення образами, здатність висловлювати свої враження, почуття, внутрішній стан сприйняття засобами поетики (метафор, символів, гіпербол тощо). Важливим на цьому етапі художньо-трудової підготовки школярів на уроках трудового навчання є вивчення семантики мотивів української орнаментики.

Орнамент (лат. – *ornamentum* – прикраса) – візерунок, який складається з ритмічно впорядкованих елементів і призначений для прикрашання різноманітних предметів побуту (посуду, книг, меблів, текстильних виробів тощо), інтер'єрів та екстер'єрів архітектурних споруд, а також самої людини (татуювання). Він вміщує у собі всю палітру традиційних символів: від солярних знаків до символів землі, води, рослин, тварин тощо. Крім функціонально-ужиткової інформації, пов'язаної з безпосереднім використанням творів декоративно-ужиткового мистецтва, у них зберігаються відомості національної, соціальної, магічної, образної орієнтації [1].

Власне, досі точного і всеохоплюючого визначення орнаменту не дано. Здебільшого стверджується що орнамент не є «видом» мистецтва (бо не виступає самостійно), а його головними ознаками є ритмічність, повторюваність рапортів та стилізація. Ці ознаки притаманні орнаменту, проте не є визначальними, бо: по-перше, без ритму взагалі не існує твору мистецтва будь-якого виду; по-друге, існують орнаменти, не побудовані на повтореннях; по-третє, мотиви в орнаменті бувають як стилізовані, так і дріб'язково натуралістичні. Орнамент слід вважати самостійною категорією мистецтва, бо «він оперує власними, відмінними засобами створення художнього образу, історично і географічно є найбільш поширеним проявом художньої творчості, завжди був найхарактернішою ознакою стилю мистецтва окремих народів, регіонів чи епох» [29, с. 466].

Відомо, що будь-яка орнаментальна система утворюється з компонентів, що є її органічними складовими. Найнижча ланка в графічній структурі є **елемент**, тобто найпростіший зв'язок кількох ліній, які утворюють елементарну фігуру геометричного чи довільного вигляду [14]. Поняття це не конкретизоване: в одних зразках елементом є пряма лінія чи крапка, в інших – фігури типу літер «Г», «Т», «Х», ще в інших – складніші композиції ліній у вигляді квадрата, ромба, трикутника, кількох з'єднаних ламаних ліній тощо. Таким чином, кількість і форма елементів залежить від вигляду та структури конкретного орнаменту.

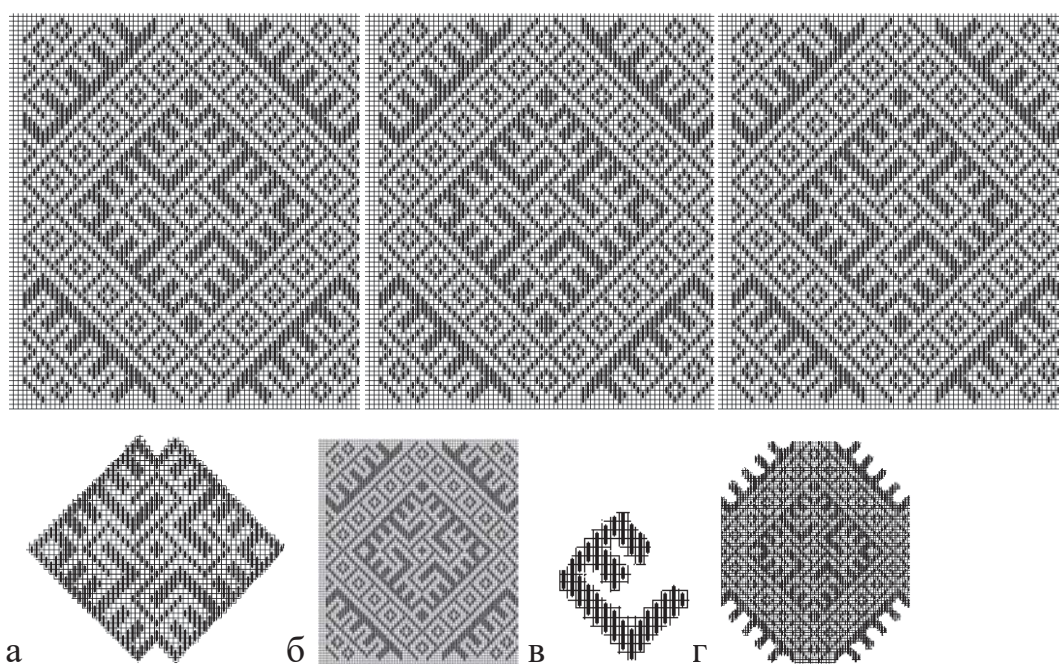

Рис. 1.1. Композиційні частини орнаменту: а – мотив;
б – рапорт; в – елемент; г – модуль

З елементів складається модульна фігура. Модулем у науці називають умовну одиницю міри, канон, пропорцію, перехідну форму, конструкцію або число, що дає змогу здійснити трансформацію від кількісної різноманітності до якісної єдності.

Модуль в орнаменті, на думку М. Селівачова, – це основна фігура чи композиція ліній, яка творить і «тримає» орнамент в його ритмічній послідовності. Певним чином модуль відповідає рапорту, але не завжди і не цілком. Рапорт абсолютно повторює цикл орнаментального поясу, включаючи

всі дрібні елементи узору, натомість модуль зображає одну чи декілька конфігурацій, що повторюються [14].

Модуль може також збігатися з елементом у простих орнаментах, наприклад, з ромбом чи трикутником. У складніших орнаментах простежується наявність кількох модулів, які переплітаються між собою, входять один в одного, утворюючи таким чином **рапорт** [14]. Для розуміння структури узору важливе значення має вичленення модуля, оскільки останній є стрижневим композиційним елементом орнаменту.

Майже кожен модуль (за винятком дуже простих) побудований за принципом одного з двох видів симетрії – дзеркальної чи оберненої, або ж їх комбінацій. Щоб виявити відмінність між модулями, треба відшукати центр чи вісь симетрії і розбити модуль на блоки. Кожен модуль може складатися з двох, чотирьох чи більше блоків. Двоблокові модулі мають переважно дзеркальну симетрію, решта – обернену. З'ясування питання блокової структури модуля важливе тим, що це дає можливість за наявності хоча б одного блоку (і знання симетрії модуля) відтворити цілісну фігуру модуля, а отже, й структуру орнаменту.

Паралельним до поняття модуля є поняття **мотиву**. Цей термін в орнаментальному мистецтві вживається у дуже багатьох, інколи різноманітних за змістом, значеннях [9; 11; 14; 15]. Мотив вважається більш узагальненим фрагментом орнаменту, ніж модуль, хоча в багатьох випадках контури модуля і мотиву збігаються. Це окремі дискретні деталі (тобто зображення живих та неживих предметів або їх штучно відокремлених частин чи геометричних фігур), повторення або комбінація яких утворює поле орнаменту. Також можуть бути абсолютно ідентичними фігури елемента, модуля і мотиву. Наприклад, просте ланцюжкове повторення «чистих» ромбів.

Вищим рангом членування є **композиція орнаменту** – спосіб організації елементів і модулів (мотивів) на площині, тобто їх поєднання у певному порядку. Комбінація може бути суцільною або розчленованою. Суцільна комбінація має вигляд ланцюга чи сітки, де тло задіяне в орнаментальну

структуру. У розчленованій комбінації узору ритмічне повторення окремих фігур (розеток, квадратів тощо) зафіксоване через більший чи менший інтервал однотонного тла, яке підсилює самодостатність модуля. В українській орнаментиці переважають стрічкові прямолінійні, криволінійні, килимові та інші композиції узорів. Стрічкова композиція має три варіанти: горизонтальна, вертикальна, скісна. Візерунки зі сітчастою структурою композиції об'єднуються у варіанти: квадратні, ромбічні, кільцеві, прямокутні тощо.

На найвищому щаблі класифікації знаходяться **види або стилі орнаменту**: геометричний, фітоморфний (рослинний), зооморфний (зображення тварин), антропоморфний (зображення людей), космогонічний (солярні знаки – зображення сонця і планет, уявлень про їх рухи та взагалі про конструкцію і функціонування світу), епіграфічний (орнаменталізовані написи, наприклад, слов'янська в'язь, арабське письмо), скейоморфний (від *грец.* – знаряддя, посуд, наслідування слідів різних технічних засобів, напр., лозоплетіння, ткання, обв'язування ременем, шнуром, окуття). Мотивами орнаменту бувають також зображення різних предметів: зброї (трофеї), атрибутів професій (музики, живопису, театру, мисливства, торгівлі, мореплавства), побутових речей (стрічок, бантів, ваз, смолоскипів).

Своєрідним асортиментом орнаменту різняться окремі види мистецтва. Тому можна виділити архітектурний, текстильний, різьбярський, книжковий (графічний) та інші види орнаменту. Перенесення орнаменту однієї з цих груп на виріб іншої переважно сприймається як хибне, а це часто властиве сучасним художникам та народним майстрам. Окремі великі комплекси орнаментів характерні для народів та регіонів, зокрема: єгипетський, месопотамський, перський, середньоазійський, китайський, кочовиків євразійських степів, магометанських країн, історичних стилів (античний, романський, візантійський, давньоруський, готичний, ренесансний, бароковий, рококовий, класицистичний, модерновий). У більшості європейських країн існує поділ на орнамент народного та професійного мистецтва при одночасній їх спорідненості.

Основні носії широкого спектру інформації – композиційні елементи форми твору (знак, символ, метафора, алегорія) та оздоблення. Усі ці елементи є семантичними засобами. Зокрема, **символ** (грец. – *symbolon* – знак, прикмета, ознака) – умовне позначення будь-якого предмета, поняття або явища, що використовується для збереження і передачі інформації. Художній символ як засіб заміни певних конкретних понять в об'ємно-просторовій формі твору декоративно-ужиткового мистецтва використовується для збереження і передачі інформації, естетичних цінностей [14]. Це образ, який взято в аспекті своєї знаковості, і знак, наділений невичерпною багатозначністю образу. Будь-який символ є образом, в якому завжди присутній певний зміст, злитий з образом, однак не зведений до образу.

Натомість символіка – це умовний вираз ідей, понять, почуттів. Іноді символіку зводять до атрибутики, що неправильно, бо атрибут виражає невід'ємну властивість предмета чи явища, і має пряме, а не символічне значення. У ролі атрибутів може виступати одяг учасників обряду, оформлення приміщення.

Мова кожного орнаменту тісно пов'язана з історією і культурою народу, його сприйняттям художнього середовища. Творці орнаментів постійно зверталися до природи, використовуючи побачене, не копіювали його, а стилізували, зберігаючи найхарактерніше, найбільш близьке національному характеру, місцевим традиціям, естетичним смакам, розумінню краси навколишнього світу.

Відомий дослідник українського гончарства І. Пошивайло у монографії «Феноменологія гончарства» зазначає: «Важливим етапом розвитку сучасної наукової думки було становлення семіотики як науки про знакові системи в природі та суспільстві. Семіотика, розподіляючись на групи за об'єктами вивчення, закономірно охоплює семіотику мистецтва і культури. Остання є особливо специфічною, оскільки її об'єкти, зокрема декоративно-ужиткове мистецтво, несуть певну етногенетичну й історико-соціальну інформацію, не маючи висловлювань і свого безпосереднього писемного виявлення. Однак ця

галузь новітніх досліджень є досить перспективною у розкритті «білих плям» феномена народної культури, оскільки людині притаманне символічне світосприйняття й сучасні світові дослідження науково довели обґрунтованість подібної концепції. Дійсно, людина – єдина з вищих істот Землі, яка застосовує у своїй життєдіяльності знаки, втілені, зокрема, в предмети побуту й зорганізовані в стійкі поліфункціональні знакові системи. У своїй символічній формі вони досягають надзвичайної складності й довершеності, слугуючи чи не єдиним засобом пізнання й відображення реалій та явищ навколишнього світу. Узагальнюючи, можна сказати, що людська цивілізація неможлива без знакових систем, оволодіння й адекватне оперування якими слугує своєрідним путівником у потаємних лабіринтах людського буття» [23, с. 43 – 44].

Отже, декодування символів декоративно-ужиткового мистецтва – це знаково структурований комплекс світоглядних уявлень про декоративно-ужиткове мистецтво і мистецькі твори, спроба відтворення механізму набуття окремими предметами, явищами і фактами знакової інтерпретації: з'ясування різниці між реальністю побутування декоративно-ужиткового мистецтва і семантичним змістом, який вибудовується народною свідомістю на основі реальностей мистецького буття, тобто відтворення безпосереднього смислового поля між явищами, предметами й актами свідомості. Це також і виокремлення ситуацій, що виявляють значущість художнього ремесла в організації різних сторін суспільного і приватного життя, прагнення розшифрувати семіотичний статус декоративно-ужиткового мистецтва, митців, мистецьких виробів через аналіз міфів, легенд, обрядовості, звичаєвості та показати механізм надання явищам народної культури життєдайної сили і життєствердної функції.

1.2. Характеристика основних семантичних ознак українського народного орнаменту

Класифікуючи зображення орнаментів, слід спиратися на такі основні семантичні ознаки: 1) графічність символів (за формою); 2) колористичність; 3) метафоричність. Дамо їй стислу характеристику.

1. Графічність символів

Маючи здатність стійко зберігати традиційні риси, український орнамент пройшов довгий шлях розвитку. У ньому знайшли відображення різні історичні процеси: зовнішні, пов'язані з соціально-економічними, етнічними, релігійними, культурними змінами в житті народу, а також внутрішні, зумовлені тими зрушеннями, що відбувалися власне в орнаменті: ускладнення або, навпаки, спрощення, згасання.

З'ясуємо семантику окремих архаїчних орнаментальних знаків, характерних для народів, що населяли дохристиянські землі України.

Початки геометричного орнаменту дослідники вбачають ще у часах палеоліту. Декодуєючи значення первісних елементів та знаків, ми можемо уявити світоглядний рівень людей того часу, які графічними символами намагалися виразити свої внутрішні відчуття. Перші орнаментальні мотиви образно відображали уявлення людей про життя і смерть, добро і зло, здоров'я і хвороби, в них магічне й естетичне виступає в єдиному синтетичному взаємозв'язку. Через систему цих знаків передавалися складні аспекти світорозуміння й світосприйняття первісних людей.

Як зазначає З. Васіна, орнамент у своєму первісному вигляді – це деяке магічне заклинання, яким покривалася поверхня ритуальних печер, фігур і посуду. Пізніше ці магічні знаки були перенесені на вишивку, прядку, глиняну іграшку і стали декоративними знаками. Стародавні орнаменти відзначаються різноманітністю узорів, оригінальністю їх розташування і витонченістю кольорових рішень, які створювалися протягом тисячоліть залежно від географічних, історичних і культурних умов. Людина, живучи постійно серед

природи та спостерігаючи за нею, здавна навчилася створювати нескладні візерунки, умовні знаки-символи, якими виражала своє світосприйняття і ставлення до незрозумілих явищ природи. Кожна крапка, лінія чи інший знак несли змістове навантаження, стали одним із засобів спілкування» [6, с. 116].

Розгадку виникнення перших символів – ромбо-меандрових знаків – запропонувала В. Бібікова, пов'язавши ці візерунки зі знаками, зафіксованими на одязі і рушниках, з природним орнаментом, утвореним на косому чи прямому зрізі бивня мамонта. Цей малюнок, який перейняли первісні люди у природи, пережив тисячоліття й дійшов до наших часів.

Натомість, відомий вітчизняний мистецтвознавець М. Селівачев наголошує, що з-поміж «знаків-символів, характерних для доісторичного періоду, переважають такі: крапка, пряма (горизонтальна, вертикальна), ламана, крива, багатокутники (трикутники, коло, квадрат, ромб), хрест, спіраль, луска, двозуб, тризуб, безконечник тощо. На превеликий жаль, втрачено чимало старовинних орнаментів, які віками передавалися з роду в рід як магічні захисні обереги. Кола, ромби, зубці, хвильки давніх орнаментів нині сприймаються нами як абстрактні лінії, проте наші пращури не тільки зображали їх, а й «читали» – це була складна абстрактно-знакова система, яка давала змогу пізнавати навколишній світ та явища. Назви мотивів свідчать про глибоку реалістичність й образність світобачення первісних людей. Ці знаки символізували зображення землі, води, неба, людей, тварин, птахів і рослин» [27, с. 72].

У фундаментальній мистецтвознавчій праці «Лексикон української орнаментики: іконографія, номінація, стилістика, типологія» зазначається, що в давнину прямою горизонтальною лінією позначали поверхню землі; горизонтальною хвилястою – зигзагом, «хвилькою», «вужиком» – воду; вертикальною хвилястою – дощ (небесну вологу, що падає з неба), побажання добра і багатства; трикутниками – гори, перехресними лініями – вогонь і блискавку; «завиток» виступав знаком рослинності, цей мотив пов'язаний з ідеєю щорічного відродження божества рослинного світу; квадрат, поділений на чотири частини, означав засіяне поле. Сонце – небесний вогонь – за уявленнями

первісних людей символізував тепло і радість. Це небесне світило, яке ними завжди шанувалося й возвеличувалося, зображалося у вигляді кола з перехрещеними лініями всередині [28].

Отже, зважаючи на дослідження відомих археологів та мистецтвознавців, можна стверджувати, що знаковий код українського орнаменту, його основні мотиви сформувалися ще в дотрипільську добу. Немає сумніву, що трипільська цивілізація розвинула символіку, успадковану нею від племен ранньопалеолітичного періоду, адже ніякий знак не виникає на порожньому місці. З тих часів знаки-обереги набули магічного, символічного і навіть культового значення.

У 1893 р. видатний український археолог В. Хвойка відкрив перлину світової археології – трипільську культуру, яка за свою неповторну, магічну красу дістала назву «діамантова». Як і всі первісні народи, трипільці нічого не творили випадкового, другорядного. Усі предмети – чи то будинок, чи то глечик – несуть на собі відбиток міфологічного світоуявлення. Аналізуючи орнаментальні мотиви посуду, пластики, можна реконструювати космос наших пращурів (рис. 1.2). Передовсім, це поняття світоустрою – центру, чотирьох сторін світу, верху, низу. Про це свідчить розташування по вертикалі орнаментальних мотивів трьома ярусами, а також численні знаки хрестів і хрестоподібні композиції (рис. 1.3). Символ цього поняття – семикутна зоря, яка й зустрічається на розписах. На чолі трипільського пантеону стояла велична сила всепроникного вогню, життєдайної сили, активної енергії, чоловічого начала. Символ, який включає у себе всі ці поняття – свастика.

Рис. 1.2. Глиняний орнаментований посуд трипільської доби

Рис. 1.3. Зображення світоустрою в трипільській культурі

Переважає більшість антропоморфної глиняної пластики – це зображення жінки, Матері-Прародительниці, Матері-Землі (рис. 1.4). На жіночих статуетках трипільців трапляються малюнки ромбів із хрестом посередині – символ родючості.

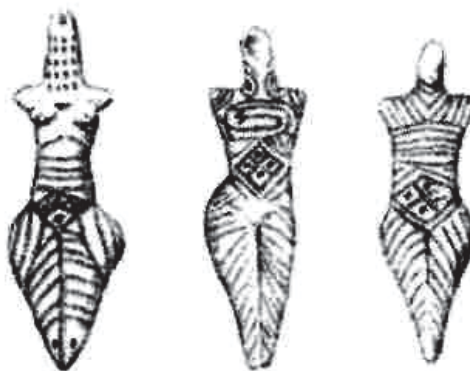

Рис. 1.4. Глиняна пластика і символіка трипільської доби

Крилатий дракон на трипільській кераміці – символ надприродної сили, що викликала страх. Його характерні риси – кілька голів, роги, завеликі очі, підвищена можливість бачити, випромінювати світло. Змія-дракон – це дугоподібні, плавно вигнуті або з'єднані під кутом відрізки стрічок, що складаються з 3 – 4 прокреслених ліній.

Трипільські зображення можна розділити на «реалістичні» (тварини, рослини, місяць, антропоморфні зображення, хвилясті лінії тощо) і на більш абстрактні (косий хрест у колі, косий хрест у квадраті). Для розуміння цих зображень важливе значення має їх поєднання з «реалістичними». Хвилясті лінії у поєднанні з крапками символізують Місяць, самі хвилясті лінії – символ води, ріки.

У ХХІ ст. українським ученим вдалося зібрати свідчення того, що в Трипільлі існувала розвинена знакова система символів, наближена до писемності. Як зазначає М. Чумарна, поєднання окремих знаків-символів давало змогу записувати цілі «тексти» в орнаменті, на кшталт: «Іде дощ – зерно падає в землю – проростають пагони і з’являється стебло – стиглий колос тягнеться до неба, і, нарешті, відривається від землі». Для облікових операцій використовували глиняні об’ємні конуси, кульки, диски. Для позначення певних тварин використовували фішки відповідних звірів, або їхні глиняні скульптурки [39].

Знайомство з семантичними засобами зображення у творах трипільської культури дає можливість реконструювати у свідомості школяра світогляд наших предків, образ їхнього мислення, уявлення про Всесвіт і Землю. Необхідно зазначити, що образний зміст цих архаїчних знаків усвідомлюється повніше, коли увага до графічно-колірного і фактурного вирішення супроводжується розумінням символічно-знакової, семантичної мови традиційних мотивів українського орнаменту.

У таблиці 1.1 подано символічне значення деяких графічних символів, характерних для трипільської культури.

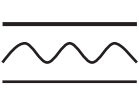
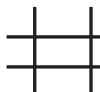
2. Колористичність символів

Елементи матеріальної культури, крім графічно-символічної, мали ще й усталене кольорове трактування. Символіка предметів, істот, рослин, природних явищ виступала в поєднанні з символікою кольорів, якими вони були позначені або виділені. Створенню кольорової символіки значною мірою сприяла емоційна дія кольорів. Люди ототожнювали кольори з важливими для них речами, подіями, природними явищами, психологічним станом тощо.

Роль кольорової символіки пропорційна долі міфологізму в його свідомості. Зі зростанням ступеню раціоналізму зменшується роль символіки взагалі та символіки кольорів зокрема. Тому учням необхідно вивчати історично зумовлені і традиційно сталі форми кольорової символіки, яка зберігає свої традиції в геральдиці, державних знаках та клейнодах, і передовсім у творах декоративно-ужиткового мистецтва.

Таблиця 1.1

Архаїчні графічні символи, характерні для трипільської культури

№ з/п	Назва символу, його тлумачення	Графічне зображення	№ з/п	Назва символу, його тлумачення	Графічне зображення
1.	Крапка – початок усього сущого, зорі	•	12.	Крапля – вода, зерно, пелюстки рослин	
2.	Крапки – небесні світила	...	13.	Трикутники або овали, від яких відходять смуги дощу – хмари	
3.	Пряма горизонтальна лінія – Земля	—	14.	Трикутники – гори	
4.	Пряма вертикальна лінія – велич		15.	Перекреслене коло, сектор кола – місяць	
5.	Ламана лінія – протисторість		16.	Коло з хрестом, променями чи крапками – сонце, символ життя, оберт	
6.	Хвиля, безкінечник (меандр), горизонтальна хвиляста – вода, побажання багатства, добра		17.	Коло з шести- і восьмипроменевими зірками – сонце	
7.	Вертикальна хвиляста – дощ		18.	Хрест – людина, сонце, чотири сторони світу	
8.	Крапки між горизонтальними лініями – зерна, засіяне поле		19.	Квадрат, ромби – земля, її родючість	
9.	Хвиля між горизонтальними лініями – земля з запасами води		20.	Заштриховані квадрат чи ромб – зоране поле	
10.	Двозуб – символ землеробства, соха, трансформувалася у символ скотарства – бика		21.	Клітинно-обмежений простір – засіяне поле	

Розглянемо найбільш уживані у традиційній культурі українців кольори. Так, О. Воропай зазначає, що червоний колір у народній уяві виступає символом сили, чоловічої статі, здоров'я, любові, добробуту, а також життя, буйного цвітіння, кохання. Трактування інших кольорів представлено в контексті колористики природного середовища українців: зелений колір символізує життя, весну, багатство рослинного світу, надію; блакитний, синій – небо, повітря, воду, здоров'я, чистоту, спокій, силу; жовтий – сонце, осінь, золоту ниву, багатий врожай, достигле зерно, добробут, а також місяць і зорі; брунатний (коричневий) – землю-годувальницю, дерево; білий – чистоту, зиму, неозорість; чорний – землю, плідність, журбу, жіночу тугу за рідними тощо [9].

При аналізі кольорової гами стародавніх орнаментів існують деякі правила: поєднання червоного та блакитного символізує вірність, цнотливість; шарлотові (пурпурові) кольори у поєднанні із зеленим означають мудрість, обережність і пересторогу.

3. Метафоричність символів

Метафоричними українському декоративно-ужитковому мистецтві є символи води, неба, землі, зірок, сонця, місяця, хмар. Так, наприклад, вода метафорично символізує жіночу стихію, основи Всесвіту, джерело – угамування духовної спраги, небо – батька, земля – матір, зоря – гарну дівчину, Сонце – найбільшу силу природи, чоловічу стихію, тепло, радість, Сонце, Місяць і зірки – господиню, господаря та їхніх дітей, хмара –неславу, поговір тощо.

Метафоричні символи зустрічаються не лише на виробах декоративно-ужиткового мистецтва, а й в усній народній творчості. Інтеграція цих видів мистецької діяльності сприяє розвитку мови студентів, розширенню їхнього світогляду у процесі художньо-трудової діяльності.

Символічне значення рослинного світу надзвичайно цікавлять студентів. І це не випадковість, бо з ними пов'язано чимало легенд і переказів, кожна рослина несе символічний зміст та має власне закодоване пояснення.

Головним завданням для викладачів є не лише навчати студентів створювати красиві рушники, серветки, сорочки тощо, а й стимулювати їх для

усвідомленої і творчої розробки рослинних орнаментів з квітів «зі значенням». Для цього студентам пропонується вивчити метафоричне значення квітів у контексті культур європейських народів.

Рослини, зокрема квіти, символізують вічне цвітіння і невмирущу красу, пуп'янок – юність, здоров'я та розвиток. Волошка – це символ шанобливості, чистоти й святості; зображення братків символізує радість зустрічі; бузку – перші почуття закоханості; маргаритки – мінливість, а й іноді дружбу; ромашки – втіху у біді, зцілення від хвороб; барвінок втілює ідею довголіття, сімейного щастя; листя папороті означає довір'я; гладіолус – удачу, невразливість; лілія приховує у собі таємницю життя. За легендами квітка лілії – символ жіночих чарів, чистоти й цнотливості. Троянди символізують нове романтичне захоплення чи давнє дбайливо збережене почуття, білі троянди – байдужість, махрова – зраду в коханні, бутон троянди – безневинне серце. Квіти незабудки уособлюють тривалу пам'ять, вірність у коханні; чорнобривці – чоловічу красу, добробут. Візерунки, що нагадують листя хмелю, віднесені до молодіжної, весільної символіки, їх значення близьке до символіки води і винограду, бо трактується як розвиток, молоде буяння та любов [9].

Квітка мальви вважається символом України й означає дівочу вроду та щасливу подружню дорогу впродовж усього життя.

Нами в алфавітному порядку пропонується 80 назв окремих видів квітів і трав та їх метафоричне значення (див. таблиці 1.2).

Таблиця 1.2

Тлумачення символічного значення окремих видів рослин (квітів та трав)

№ з/п	Назва символу	Тлумачення
1.	Алое	З одного боку гіркота, з іншого – чесність і мудрість (присвячувалося Юпітерові і Зевсу)
2.	Айстра	Таємнича думка
3.	Амброзія	Безсмертя, вічна юність
4.	Барвінок	Довголіття, сімейний добробут, щастя, радісна життєва сила, освідчення в коханні, нев'януча молодість, цнотливість, здоров'я
5.	Белина	Поганий вчинок
6.	Братки	Радість зустрічі, пам'ять, міркування і думка

7.	Бузок	Перші почуття закоханості, сумна розлука
8.	Білий бузок	Натяк на скромність
9.	Васильок	Чистота й гречність
10.	Вереск	Невибагливість, витривалість
11.	Волошка	Сталість і вірність, скромність та ніжність
12.	Герань	Простодушність до дурості
13.	Гіацинт	Прихильність з відтінком суму (квітка Аполлона)
14.	Гвоздика	Жагучі почуття
15.	Гвоздика біла	Вірність
16.	Гвоздика червона	Взаємність
17.	Гвоздика (яскраво-червона)	Жах
18.	Гладіолус	Вдача, невразливість
19.	Глід	Надія, розсудливість, щирість
20.	Деревій	Войовничість
21.	Дягель	Обмануті надії
22.	Едельвейс	Кохання, ніжність, хоробрість, вірність, мужність
23.	Жимолость	Щасливий шлюбний союз
24.	Жовтець (лютик)	Кокетливість
25.	Звіробій	Забуття
26.	Золотисячник	Добробут
27.	Ірис	Чистота, надійність почуттів
28.	Камелія	Незворушність, прекрасну, й водночас безсердечну жінку
29.	Кипарис	Туга, розставання зі світом
30.	Конвалія	Холодність і вірність; безмовне освідчення сердець закоханих; насолода, невинність і скромність
31.	Кріп	Легковірність
32.	Кропива	Практичність
33.	Латаття (кувшинка)	Здоров'я і спокій
34.	Лілея	Чистота, спокій, воскресіння і царственість (цариця вод і квітка русалок)
35.	Лілея біла	Непорочність, дівочі чари, чистота
36.	Лілея жовта	Гіркота
37.	Лілея рожева	Пихатість
38.	Лотос	Плодотворні сили природи, що зазнають вічних змін
39.	Мак	Безтурботність, слабкість, нещастя в коханні; чарівна сила, яка захищає від зла, пам'ять про загиблих
40.	Червоні садові маки	Краса та молодість
41.	Польові маки	Натяк на дурість
42.	Мак повний	Пишність
43.	Мальви («рожі»)	Дівоча врода і щаслива подружня дорога
44.	Маргаритка	Мінливість, а й іноді дружба
45.	Мирта	Квітка Адама й царівен-наречених
46.	Наперстянка	Працелюбність і пам'ятливість
47.	Нарцис	Самозакоханість, егоїзм; весна й щасливий шлюб
48.	Незабудка	Тривала пам'ять та вірність у коханні
49.	Нігтик	Сум, страждання
50.	Омела	Вічне оновлення

51.	Папороть, листя	Довір'я
52.	Петрушка	Тяжке горе і печаль
53.	Первоцвіт	Свіжість юності
54.	Півонія	Палке кохання
55.	Примула	Талісман, оберіг
56.	Полинь	Душевність, мудрість, печать гіркої самотності
57.	Пролісок	Торжество любові, добра над злом
58.	Ромашка	Втіха у біді, зцілення від хвороб
59.	Ружі	Безперервність сонячного руху з вічним оновленням (квітки-зорі)
60.	Соняшник	Помилкове багатство, недобросовісність
61.	Троянди	Нове романтичне захоплення чи давнє дбайливо збережене почуття
62.	Троянда біла	Байдужість
63.	Троянда махрова	Зрада в коханні
64.	Бутон троянди	Безневинне серце
65.	Тюльпан	Водночас гордість і ніжність.
66.	Фіалка	Скромність, щира дружбу, таємнича любов, дівоча сором'язливості (квітка Юпітера)
67.	Біла фіалка	Економність
68.	Жовта фіалка	Досконалість краси
69.	Лілова фіалка	Невтішна туга за померлим
70.	Подвійна фіалка	Міцна дружба
71.	Цинія	Відвертість й водночас – скритність
72.	Чебрець	Оберіг від усього злого, спогад про рідний дім
73.	Чемериця	Здоровий глузд
74.	Чорнобильник	Добробут
75.	Чорнобривці	Чоловіча краса
76.	Шавлія	Повага
77.	Шафран	Меланхолія, невдача у коханні
78.	Шипшина	Поетичність
79.	Хміль	Молодість, весільна символіка
80.	Хризантема	Мужність, доблесть, безсмертя; глибокий німий смуток

Неабиякого значення набуває трактування народної символіки окремих видів рослин і тварин, коли майбутнім педагогам подаються відомості не лише про символічні властивості, а й про використання відповідних зображень на виробах декоративно-ужиткового мистецтва. Так, дуб – чоловіче дерево, символізує козака, силу, мужність, міцне здоров'я, незламність (старі дуби здавна використовувались як місця обрядово-ритуальних дій), дубове листя – силу, мужність, здоров'я.

Калина вважається деревом українського роду. Вона здавна пов'язувалась з народженням Всесвіту, вогненної трійці: Сонця, Місяця і Зорі. А оскільки ягоди калини – червоні, то вони стали символом крові та невмирущого роду, а також символізували любов, щастя, здоров'я, багатство та красу. Інколи калина трактувалася як символ надії або розлуки, а також пов'язувалася з потойбічним життям. Дуб і калина – саме ті мотиви, що найчастіше зустрічаються на парубочих сорочках та поєднують у собі символи сили і краси, але сили незвичайної й краси невмирущої [15]. Детальніше символіка рослинного світу відображена у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

**Тлумачення символічного значення окремих видів рослин
(дерев, чагарників, ягід)**

№ з/п	Назва символу	Тлумачення
1.	Калина	Кров народу, дівоча краса й цнота, кохання, символ рідної землі
2.	Дуб і калина	Міць і краса
3.	Виноград	Радість і краса, утворення сім'ї
5.	Листок папороті	Довір'я
6.	Трави, квіти, кущі	Волосся землі
7.	Виноград	Радість сімейного щастя
8.	Горішки, грона винограду	Побажання веселого життя
9.	Дубове листя	Сила, мужність, здоров'я
10.	Пшеничні колоски	Багатий врожай
11.	Повна рожка	Багатство природи; зозуля
12.	Ягоди	Врожай
13.	Світове дерево	Невичерпні відтворювальні життєдайні сили: стовбур – земне життя; гілля – духовний світ богів; корінь – потойбічний духовний світ предків

Декодування символів світу лісових тварин в уявленнях українців подано в таблиці 1.4, а свійських тварин – у таблиці 1.5.

Таблиця 1.4

Тлумачення символічного значення окремих видів птахів

№ з/п	Назва символу	Тлумачення
1.	Ворон	Смерть, зла сила, мудрість і довголіття, сум, лихо, звістка, випробування
2.	Ворона	Спритність, хитрість, підступництво, всеїдність,

		злодійство, поширення поголосів
3.	Голуби, горлиці	Любов, чесність, щирість та вірність; початок нового дня; шлюбні символи, фольклорний образ родинного щастя
4.	Голуб	Кохання, подружня злагода, ніжність; душа померлого, небесний вісник
5.	Горобець	Прихильність до людини, меланхолійність, низькість, дратливість, жадібність, хтивість
6.	Індик (індичка)	Дурість, чванство, пихатість, усе зовнішнє і показне, водночас гордість, зарозумілість, іноді – невдача
7.	Журавель	Сонце, інтенсивність сонячного тепла, вісник родючості, що приносить дощ
8.	Зозуля	Рідна земля, печаль та материнська безтурботність, самотність і вдівство; віщунка життя та довголіття
9.	Качка	Життя; традиційний образ веснянок, колядок та щедрівок
10.	Курка	Родючість
11.	Ластівка	Весна, добро і щастя; початок надії, відродження, ранок, старанність, домашній затишок, батьківська спадщина
12.	Лелека	Достаток, родючість, довголіття, материнські почуття; передвіщає благу долю, народження дітей
13.	Лебідь	Лагідність, плавність, ніжність і неймовірна вірність
14.	Білий лебідь	Добро і кохання (Білобог)
15.	Чорний лебідь	Зло і підступність (Чорнобог)
17.	Орел	Владна сила, вогонь і безсмертя, рішучість, жорстокість, різкість і швидкість
18.	Пава	Велич, спокій; ритуалізована урочистість жнивварських обрядів
19.	Павич	Краса, достаток, родючість, безсмертя, зичення багатства
20.	Півень	Вранішнє сонце і народження божого дня; пожежа, світло, вогонь, перемога добра над злом
21.	Сокіл	Сонце, небо, блискавка; мужній юнак (Першобог)

Таблиця 1.5

Тлумачення символічного значення окремих видів свійських тварин

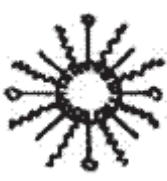
№ з/п	Назва символу	Тлумачення
1.	Баран	Багатство, знатність, життєвий успіх
2.	Вівця	Боязкість, соромливість, лагідність, необразливість, пасивність, терпіння, простота, піддатливість, безвинність, м'якість, ніжність, любов, жертовність
3.	Віслюк	Дурість, неуктство, упертість, низькість, ненависть, насильство, відсутність гідності, терпимість, смиренність, помірність, твердість
4.	Кінь	Сила, витривалість, оберіг, доля, вірність людині, рідній домівці, рідній землі; товариш, помічник; перевізник Сонця по небу

5.	Кіт	Лагідність, спокій, кохання
6.	Коза	Смерть та оживлення
7.	Козел	Плодючість
8.	Корова	Святість, родючість, достаток, благоденство; годувальниця
9.	Собака	Вірність, оберіг

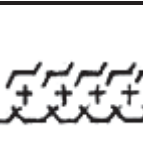
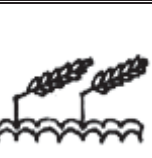
Окремо необхідно зупинитися на оригінальних взірцях автентичної бойківської символіки, яку віднайшов у с. Присліп, що на Міжгірщині, відомий скульптор і педагог, заслужений художник України Михайло Белень. Саме в розмаїтті космогонічних знаків карпатських горян закладені вершини духовності, відтворені високі моральні засади добра, краси й вічності. У таблиці 6 подано начерки бойківських символів (логографія), які протягом 1967 – 1969 рр. виконав М.Белень, та їх змістове тлумачення [12, с. 425 – 430].

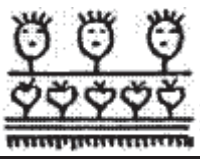
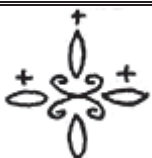
Таблиця 1.6

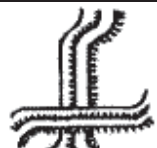
Начерки бойківських символів та їх змістове тлумачення (за М. Беленем)

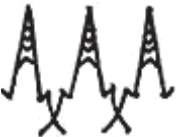
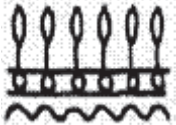
№ з/п	Символи	Тлумачення	№ з/п	Символи	Тлумачення
1.		Згода з небом	106.		Знайти
2.		Священна бринза	107.		Родина духівників
3.		Святі день і ніч	108.		Місяць росте
4.		Могили прашурів	109.		Багата родина
5.		Зимове сонце	110.		В лісі
6.		Схід і захід сонця	111.		Вогонь сердець

7.		Худоба у стайні	112.		Збіжжя поділено
8.		Чесати вовну	113.		Небокрай, небосхил
9.		Небесний світ	114.		Три дороги
10.		Пам'ять пращурів	115.		Засуха
11.		Велика вода, буревій	116.		Вишите життя
12.		Мара (голова сатани)	117.		Святе – три рази
13.		Спільний врожай	118.		Рух душі
14.		В усі боки	119.		Баранчики
15.		Божа кара (врожай загинув)	120.		Охоронці
16.		Хата і оборіг	121.		День і ніч
17.		Кошара сусідів	122.		Квітучі гори

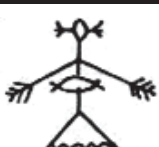
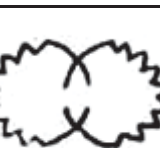
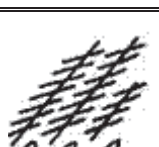
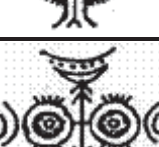
18.		Капличка	123.		Небезпека
19.		Клини долі (лівий, правий)	124.		Прикраса
20.		Божий захист	125.		Родинні поховання
21.		Божа благодать	126.		Зв'язок
22.		Колиска Божа	127.		Святе (недоторкане)
23.		Рогатий (нечистий)	128.		Небесні птахи
24.		Пройшла буря	129.		Сила неба і землі
25.		Загін для худоби	130.		Через гори
26.		Від зорі до зорі	131.		Великі сніги
27.		Зберігати (сокотити)	132.		Могила біля поселення
28.		Тепло Божого сонця	133.		Вечір і світанок

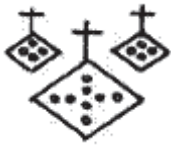
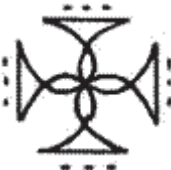
29.		Родюча земля	134.		Близнюки
30.		Сховатися під колибою	135.		Обійстя батьків
31.		Душа пішла у небо	136.		Лісові засіки
32.		Спіле зерно	137.		Межа
33.		Переїзд в інше місце	138.		Межа біля річки
34.		Мірки збіжжя	139.		Батьки і діти
35.		Шкіра бика	140.		Чоловік і жінка
36.		Потоп (злива)	141.		Кочове житло
37.		Віра і життя	142.		Багато врожаю
38.		Бог дає дощу	143.		Назустріч Вседержителю
39.		Жива вода	144.		Три мірки збіжжя

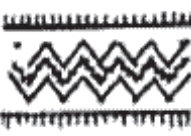
40.		Вічність неба	145.		Три покоління
41.		Віковічні гори	146.		Вічність життя
42.		Життя і смерть	147.		Майбутнє життя
43.		Посіви	148.		Старі духи
44.		Чиста душа	149.		Минуле (пращури)
45.		Лінії життя	150.		Наділ (поділ) землі
46.		Зв'язок всього суцього	151.		Радість достатку
47.		Велика і мала хвилі	152.		Город з усіх боків
48.		Вічна пам'ять	153.		Злі духи полонин
49.		Мудрість недоторкана	154.		Дві могили
50.		Вічні зміни	155.		Батьки і діти

51.		Око всевидюче	156.		Дві родини
52.		Зв'язок усіх часів	157.		Схованка від грому
53.		Родючість (жінки)	158.		Теплий дощ
54.		Захист життя	159.		Їжі на три сходи сонця
55.		Зерно у землі	160.		Вічна небезпека
56.		Ритми	161.		Далека дорога
57.		Сходи (овес)	162.		Буде врожай
58.		Схід і захід сонця	163.		Небесне провидіння
59.		Минуле і майбутнє	164.		На долю сусідів
60.		Птаха і пташенята	165.		Гадючник
61.		Смерть (пам'ять)	166.		Переміни (чекання)

62.		Гріхи любові	167.		Небесна мудрість
63.		Рівновага	168.		Засіяне поле
64.		Зоряне небо	169.		Родинна злагода
65.		Порядок душі	170.		Доля чабана
66.		Центр Божого світу	171.		Вдача живущих
67.		Квітуча земля	172.		Горе минулося
68.		Обереги	173.		Забуття
69.		Худоба	174.		Небо і земля
70.		Райське дерево	175.		Дорога вірників
71.		Роздавати добро	176.		Вушка
72.		Міцна родина	177.		Огорожа

73.		Покинуте житло	178.		Хліб
74.		Сусіди в горах	179.		Зуби диявола
75.		Буревій	180.		Печатка землі
76.		Кара з неба	181.		Оберіг
77.		Мати	182.		Урожай
78.		Почуття (закохані)	183.		Об'єднані світи
79.		Неврожай	184.		Зупинка
80.		Груди матері	185.		Сушити
81.		Середина світу	186.		Зберігати
82.		Райські плоди	187.		Ритми спокою
83.		Оране і засіяне поле	188.		Діти

84.		Огорожа пасовища	189.		Коренеплоди
85.		Мама і тато	190.		Сила землі
86.		Сніжна зима	191.		Сім'я
87.		Рівно поділити	192.		Могили предків
88.		Ритми ідолів	193.		Поселення
89.		Сушіння овочів	194.		Знаходити
90.		Велике і мале житло	195.		Деревця та
91.		Сліди нечистого	196.		Хрестик щастя
92.		Пам'ять	197.		До Бога
93.		Рік родючості	198.		Зв'язок

94.		Зібраний врожай	199.		Хрестик на прядці
95.		Нажите разом	200.		Божі хрестики
96.		Виноград	201.		Хрестик чабанів
97.		Добрий день і добра ніч	202.		Хрестик тайни
98.		Стале життя	203.		Очі добра
99.		Охорона (заборона)	204.		Смужка бойків
100.		Обійстя газди	205.		Невідомі дороги
101.		Могила батьків	206.		Роги вдач
102.		Початок і кінець	207.		Господня благодать
103.		Їжа в печі	208.		Трійця бойків
104.		Замок дзвіниці	209.		Оберіг

105.		Родина	210.		Хресна доріжка
------	---	--------	------	--	----------------

На основі таблиці бойківських символів нами пропонуються варіанти компоновання орнаментів для Пасхальних писанок, що мають смислове наповнення.

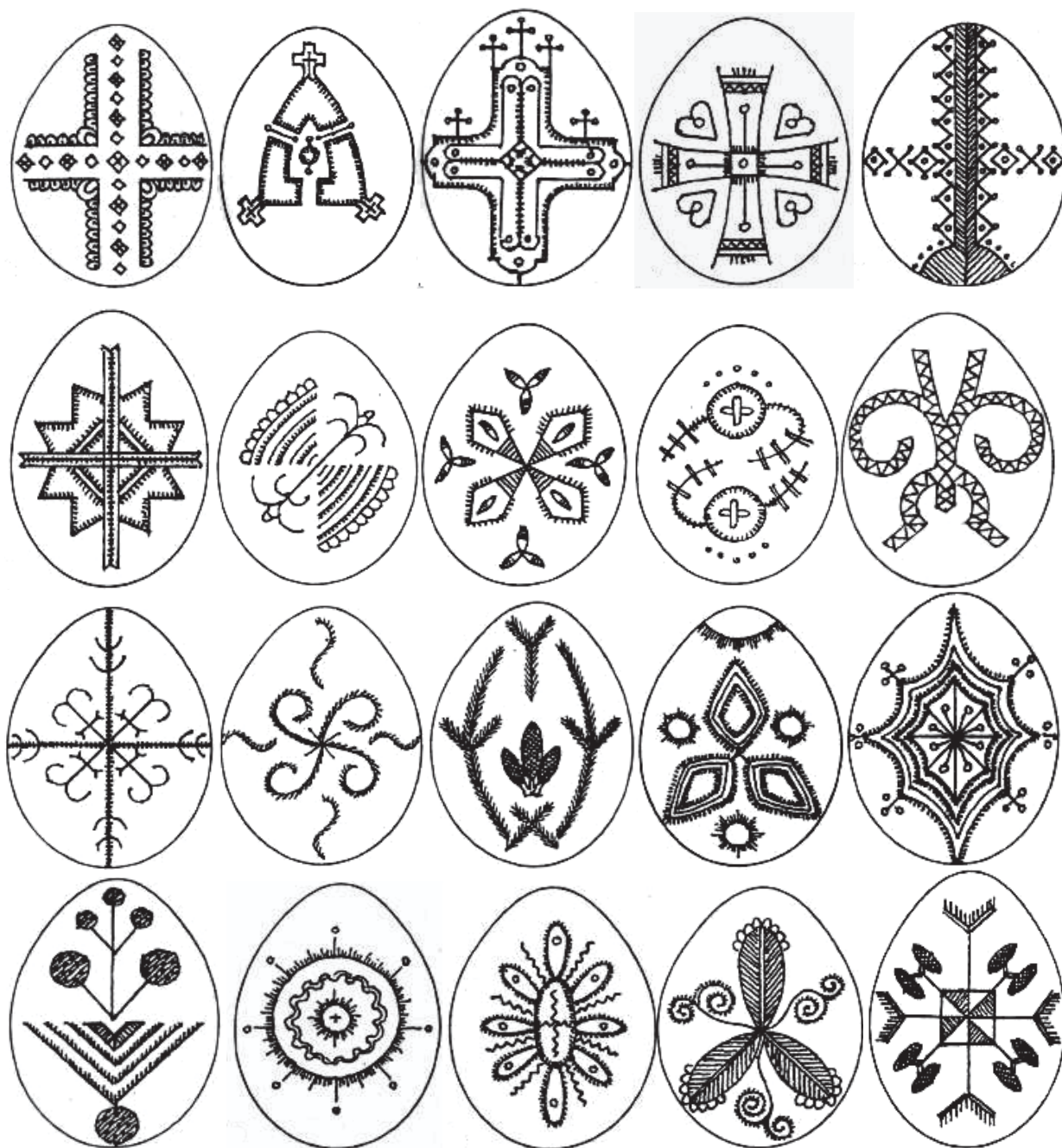

Рис. 1.5. Загадковий світ бойківської писанки (за М. Беленем)

Отже, орнамент гармонійно відображає цінність декоративно-ужиткового виробу, надсилаючи знакову інформацію, закладену народним майстром. Орнамент у декоративно-ужиткових виробах встановлює зв'язок як із буттям, так і духовними силами. Тому для школярів стародавні ідеї смислового наповнення орнаментальних композицій мають стати динамічними, активними, функціональними, а не описово-декоративними та пасивними. Відтак є надія і можливість подальшого розвитку української народної орнаментики.

Розділ 2

ОРНАМЕНТИКА ПИСАНКАРСТВА ТА ТЕХНОЛОГІЯ ВИГОТОВЛЕННЯ ПИСАНОК: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

2.1. Методичні рекомендації щодо розроблення орнаментальних композицій для писанок

З давніх часів мислителі, філософи, представники культури, відомі педагоги різних епох високо цінували роль мистецтва як найважливішого й незалежного засобу естетичного виховання та художньої освіти. Виняткова роль мистецтва в естетичному вихованні пояснюється специфікою впливу художнього твору на людину, тим, що мистецтво є ключовим способом естетичного освоєння дійсності, особливою формою естетичної діяльності. Мистецтво є основною сферою прояву естетичного ставлення, формою і способом діяльності, в яких естетичне ставлення до світу проявляється якнайповнішою мірою.

У будь-якому виді мистецтва естетичне ставлення до дійсності матеріалізується, набуває стійкої форми, що зберігається тривалий час, і призначається для естетичного виховання та використання. Різні види мистецтва вбирають у себе, закарбовують і зберігають для нащадків те прекрасне, яке в житті має тимчасовий характер, виникає і зникає, змінюючись від одного враження до іншого. Динамічне і нестійке в житті, в постійній зміні звуків, форм і барв, нескінченне у своєму русі, це прекрасне немов би зупиняється і застигає в мистецтві, стає неминущим, здатним знову і знову викликати насолоду, незалежно від зміни епох, незворотності часу, відходу в далеке минуле тих вражень, які викликав до життя чудовий витвір мистецтва. Весь цей складний комплекс естетичних відчуттів і роздумів без мистецтва загубився б у часі та зник назавжди, що різко негативно позначилося б на розвитку наступної культури людства, потім його довелося б відновлювати, будувати заново.

Традиційна культура містить багатовікову мудрість народів, яка відображає духовно-моральний розвиток людини, вміння жити в гармонії з природою, стимулює її пізнавальну активність, сприяє гармонійному розвитку особистості. На думку мистецтвознавців і педагогів (Є. Антонович, Р. Захарчук-Чугай, Т. Кара-Васильєва, О.Ковальов, Л. Масол, А. Руденченко, М. Стельмахович, М. Чепіль та ін.) формуванню пізнавальної активності, гармонійному розвитку особистості сприяє вивчення декоративно-ужиткового мистецтва як фундаментальної складової художньої культури. Смыслозмістовною основою прикладного мистецтва є форма та орнамент. Орнамент також є важливим духовно-матеріальним атрибутом традиційної культури, концентрованою смыслоутворювальною конкретною формою вираження, хранителем народної пам'яті. Тому орнамент має важливу педагогічну роль у вихованні молодого покоління, що сприяє активному творчому пізнанню навколишнього світу.

Мистецтво орнаменту – найдавніше і найбільш затребуване, оскільки має практичне застосування. Однак вважати, що лише практичне застосування є основою створення орнаменту не можна. Історичний аналіз цього виду мистецтва підтверджує, що від моменту виникнення орнамент, по-перше, був невіддільний від речей, давав інформацію про їх призначення, а, по-друге, виражав духовний світ автора на основі його уявлень про Всесвіт, Землю, Бога, людину, її оточення, життя, смерть тощо. Такий погляд на орнамент дає змогу сприймати його як унікальне явище в мистецтві, безпосередньо пов'язане з матеріальним світом, що виражає уявлення людини про нього на даний момент.

Орнаментальне мистецтво, як один із найяскравіших проявів творчості та самовираження людини, одна зі сфер її діяльності, має свою багату історію і бере свій початок з найдавніших часів [23]. Орнамент, що виник в епоху палеоліту під час переходу людини від кочового до осілого способу життя, завжди був і нині залишається одним із основних засобів художнього оформлення творів декоративно-ужиткового мистецтва: виробів із глини, скла, дерева і металу, різноманітних текстильних виробів та ін. Найдавнішим видом прикраси є

орнамент-візерунок, який у ритмічному повторі наноситься на виріб або становить його структурну основу. Тобто первинний генетичний зміст декоративності набуває в орнаменті, в основі якого лежить предметна форма, що поступово перетворюється на символ, який переходить у декоративний мотив: коло сонця, лінія хвилі, ріг цапа, листок дерева, квітка, кінь, птах, риб'ячий хвіст, крило птаха, гілка дерева тощо.

Характерна риса будь-якого орнаменту – нерозривний зв'язок із матеріалом, із загальними тенденціями розвитку мистецтва на конкретному відрізку історичного розвитку особистості. Тому сукупність орнаментів, якими оздоблено різні предмети і які є невід'ємною їхньою складовою, досить повно визначає художній стиль свого часу, тобто історично сформовану систему художніх засобів, зумовлену єдністю ідейних, моральних та естетичних поглядів суспільства. І не випадково чимало дослідників орнаменту розглядають його як своєрідний почерк епохи, як елемент стилю, що дає певне уявлення про ту історичну епоху, до якої він належить.

Від самого початку зародження різних шкіл, в яких навчали різним видам образотворчого мистецтва, одне з центральних місць займало вивчення орнаменту, створення орнаментальних композицій. Це було зумовлено значним місцем, яке посідало декоративно-ужиткове мистецтво в житті людини, всього суспільства. Відомі оригінальні методи навчання малюнку, живопису, орнаменту в Стародавньому Єгипті, Римі та Греції, Китаї та Японії, Середній і Південній Азії. Цілеспрямованого характеру набувають методи навчання орнаментальної композиції в європейських країнах з часу Середньовіччя. Багату історію має система методів навчання різним видам декоративно-ужиткового мистецтва в Україні, де чільне місце займає орнамент. Причому ця система методів навчання орнаментального мистецтва складалася як у державних закладах художньої освіти (школах, училищах, академіях та ін.), так і в центрах народних художніх промислів (Косів, Яворів, Гаваретчина, Бубнівка, Стебнівка, Опішня, Петриківка тощо).

Аналізуючи художньо-образотворчі засади та психологічні закономірності побудови орнаментальних композицій, слід зазначити, що мистецтво орнаменту є найважливішою основою, а точніше, серцевиною декоративно-ужиткового мистецтва, складовим елементом архітектури, яке твориться за законами формотворчості, геометричної доцільності та правилами не лише образотворчого мистецтва, а й креслення.

Безпосередньо науково-теоретичними засадами орнаментальної композиції в структурі декоративно-ужиткового мистецтва, архітектури, дизайнерської формотворчості є закономірності будови форми об'єктів рослинного і тваринного світу, об'ємно-просторових відношень, композиції, кольорознавства, фактури (матеріальної пластики), закономірності зорового (візуального) сприйняття геометричних форм, їхніх поєднань в орнаменті, колірних відношень об'єктів і їхніх частин тощо.

В академічному тлумачному словнику української мови зазначається, що орнамент – це оздоблювальний візерунок, побудований на ритмічному повторенні геометричних елементів або стилізованих рослинних чи тваринних мотивів [19]. Є. Антонович під орнаментом розуміє візерунок, що ґрунтується на повторенні та чергуванні елементів, які його складають. Він призначається для прикрашання різноманітних предметів (начиння, знаряддя та текстильні вироби, меблі, книжки і т. ін.), архітектурних споруд (як екстер'єру, так й інтер'єру), творів пластичних мистецтв (головним чином ужиткових), й навіть людського тіла (розфарбовування, татуювання) [1].

Орнамент пов'язаний із поверхнею, яку він прикрашає й зорово організовує, зазвичай, виявляє або акцентує архітектоніку предмета, на який він нанесений. Орнамент або оперує абстрактними формами, або стилізує реальні мотиви. *Ритмом* в орнаментальній композиції називають закономірність чергування і повторення мотивів, фігур та інтервалів між ними [2]. Ритм – це головний організуючий початок будь-якої орнаментальної композиції. Відтак найважливішою характеристикою орнаменту є ритмічна повторюваність мотивів та елементів цих мотивів, їхні нахили і повороти, поверхні плям мотивів й

інтервали між ними. Ритмічна організація – це взаємне розташування мотивів на композиційній площині [23]. Ритм організовує свого роду рух в орнаменті: переходить від малого до великого, від простого до складного, від світлого до темного або повторення одних і тих самих форм через рівні або різні інтервали.

Типи та види орнаменту. В орнаментальному мистецтві виділяють три типи орнаменту за характером його композиції: стрічковий, розетка, сітчастий. *Стрічковий орнамент* застосовується при оформленні архітектури, предметів побуту, одягу як бордюру, тасьма, облямівка, обрамлення тощо. Один із найпоширеніших і варіативних видів стрічкового орнаменту – меандр. Він представлений у вигляді ламаних непересічних або пересічних ліній. Розроблений меандр стародавніми греками, свою назву отримав на честь річки на півдні Туреччини – Великий Мендерос. Також греки часто застосовували орнамент-стрічку у вигляді хвилі. *Розетка* – загальна назва замкнутих орнаментів, укладених у фігури. Найчастіше під розеткою мають на увазі лише орнамент у колі. При побудові розетки застосовують геометричні способи побудови: поділ кола, поворот, симетрія. *Сітчастий орнамент* – сітка, мозаїка. Зазвичай, цей орнамент укладено в якісь рамки, що є межами декорованого предмета. Для побудови сітчастого орнаменту застосовують два види сіток – чотирикутну і трикутну.

Крім цього, орнамент можна класифікувати за мотивами, які використовуються в його створенні. Виділяють кілька видів: геометричний, рослинний, зооморфний і антропоморфний орнамент. *Геометричний орнамент* створюють на основі абстрактних форм, як-от: крапка, пряма, ламана, зигзаг, сітчасті лінії; коло, ромб, багатогранник, зірка, хрест, спіраль та ін. *Рослинний орнамент* складається зі стилізованих квітів, плодів і листя. *Зооморфний орнамент* стилізує фігури або окремі частини тіла справжніх і вигаданих звірів. *Антропоморфний орнамент* – це стилізація людських фігур у фрагменти архітектури та зброї.

Порядок виконання робочих малюнків орнаментів. Незалежно від матеріалу, порядок виконання робочих малюнків орнаменту завжди однаковий. Він включає чотири етапи:

1. Вивчення вихідних матеріалів. Наприклад, під час виконання декоративного оформлення архітектурного проєкту його вивчають з метою з'ясування: а) загального стилю; б) характеру та місць розташування декорованих частин проєкту; в) матеріалу, з якого будуть зроблені ці частини; г) масштабу проєкту і розмірів декоративних частин.

2. Вибір і розробка ескізу мотиву орнаменту. Перший, третій і четвертий етапи є конструктивними, на відміну від них другий етап – творчий. Джерело для створення мотиву орнаменту – реальний світ, природа, люди. Усе це зображується в орнаменті, однак не можна домагатися фотографічності зображень форм живої природи. Розробнику орнаменту необхідно творчо переробляти форми живої природи залежно від призначення орнаменту, властивостей матеріалу і його практичної побудови, обраної композиції. Будь-яка форма живої природи – рослина, тварина, людина – завжди прагне до ідеальної, але практично в природі не існує ідеальних форм, як і не існує абсолютно однакових, таких, що повністю збігаються за величиною, формою, кольором, рельєфом. Водночас існує поняття схожості, наприклад, усе листя дуба схоже одне на одне, хоча при цьому воно не схоже на листя клена, берези, груші.

Отже, при переробленні форм природи в орнаментальні необхідно виділити для зображення ознаки, типові для цієї форми. Далі потрібно врахувати можливості матеріалу, наприклад: на тканині можна передати форму, колір, а рельєф тільки умовно, а в дереві, камені, металі відтворюються тільки форма і рельєф. При створенні орнаменту не можна захоплюватися як натуралізмом, так і схематизмом. Нагадаємо, що натуралізм – це прагнення досягти фотографічної точності відтворюваних форм, а схематизм – прагнення використовувати схематизовані зображення [1].

Наведемо приклад, із природи виокремлюють найзагальніші ознаки живої форми та створюють геометризовану схему, а потім багаторазово повторюють або переробляють орнаментальний мотив, створений у більш ранньому історичному періоді. Під час побудови плоского орнаменту можна використовувати силуетне зображення, особливо в разі зображення його одноколірним на тлі якогось іншого кольору. При цьому неодмінно мають бути виконані дві умови:

1) не можна спотворювати типові ознаки живої форми: робити плавні завитки з негнучких рослин, приєднувати листя до стебла не так, як це відбувається в naturі, до гілки з дубовим листям прикріплювати плоди груші тощо;

2) у разі недостатньої чіткості та виразності живої або сфотографованої форми необхідно промальовувати з naturи живу форму і потім доповнити ескіз орнаменту необхідною кількістю відсутніх елементів, по-різному розташованих (наприклад, листя, квітів).

Після цього визначають композиційну схему і складають кольоровий ескіз у двох варіантах: світлий на темному тлі та навпаки. Іноді виникає необхідність пристосування орнаменту для його виконання в певному матеріалі. Наприклад, якщо потрібно усунути дрібні деталі, зробити більш узагальнену форму окремих елементів тощо. У разі створення рельєфного орнаменту вирішуються загальні питання: про призначення, матеріал, про вивчення живої форми. Крім того, виникають нові питання: про висоту рельєфу і його власний характер. Висота рельєфу безпосередньо залежить від освітлення: для слабкого освітлення не годяться низькі рельєфи, плавні переходи від високих до низьких точок. Колір матеріалу також впливає на характер рельєфу: білий мармур допускає тонкий рельєф, плавні переходи на відміну від рельєфу, відлитого, наприклад, з чавуну. Отже, під час підбору матеріалу враховується не лише краса силуету живої форми, а й її рельєфність. Потім виконується промальовування з урахуванням однаковості та правильності зображення окремих елементів. Таким чином, стилізація живої форми допускається лише в сенсі перероблення живої форми в

декоративну з урахуванням матеріалу, способу його оброблення і властивих цьому матеріалу художніх якостей.

Якщо ж для створення орнаменту обрано геометричний мотив, то для того, щоб він вийшов виразним, чітким, цікавим, розробнику потрібні:

- по-перше, знання геометрії: відомості про фігури – прямолінійні та криволінійні, закономірні й незакономірні, площинні та просторові, геометричні побудови, сполучення, геометричні перетворення;

- по-друге, потрібно вміти користуватися креслярськими інструментами, виконувати точні побудови;

- по-третє, необхідно розуміти зміст таких математичних понять, як пропорція, симетрія, гномон, фрактал і вміти користуватися ними.

3. *Складання робочих малюнків орнаменту.* Попередньо складається ескіз двох повторюваних елементів, потім – робочий малюнок. Процес виконання робочого малюнка розпочинається з креслення точної форми об'єкта, що декорується. Спочатку на робочий малюнок наноситься все те, що може бути зроблено за допомогою креслярських інструментів, а потім малюється те, що треба зробити як малюнок.

4. *Виконання орнаменту в матеріалі.* Після затвердження робочого малюнка він переводиться на матеріал і виконується з урахуванням використання технологічних можливостей на цей момент.

Геометрія в орнаменті. Аналіз деяких орнаментів показує як можна спостерігати приклади використання в них геометричних побудов. Наприклад, поділ кола на рівні частини та сполучення. Під час побудови орнаментів широко використовуються геометричні побудови. Наведемо деякі з них:

- 1) поділ відрізка навпіл – виконують проведення серединного перпендикуляра: розчином циркуля, більшим за половину відрізка, проводять дуги з центрів, що є кінцями відрізка; точки перетину дуг з'єднуються прямою, яка є перпендикулярною до заданого відрізка і ділить його навпіл

- 2) поділ відрізка на n частин – щоб розділити відрізок на будь-яке число частин, наприклад, на чотири, достатньо через будь-який кінець відрізка

провести пряму, на якій відкласти три рівних відрізки довільної величини; кінець останнього відрізка з'єднується з кінцем заданого; паралельно побудованій прямій проводяться лінії через кінці відкладених відрізків і на перетині із заданим відрізком виходять точки поділу.

З'єднанням називається плавний перехід по кривій від однієї лінії до іншої. Вони бувають циркульні та лекальні, а їх побудова заснована на властивостях дотичних до кривих ліній. З'єднання відрізків прямих із циркульними кривими буде можливим, якщо точка з'єднання є одночасно й точкою дотику прямої до дуги кривої. Отже, радіус з'єднання має бути перпендикулярним до прямої в точці дотику. З'єднання циркульних кривих можливе тоді, коли точка з'єднання буде одночасно й точкою дотику дуг, що з'єднуються. Отже, точка дотику повинна знаходитися на лінії центрів дуг кіл.

Колір в орнаменті. Колір є невід'ємною, органічною складовою повсякденного життя людини. Залежно від рівня знань люди дають йому найрізноманітніші характеристики: «похмурий», «святковий», «кричущий», «теплій», «холодний» тощо. Це свідчить про те, що жоден колір не існує окремо від людини та від інших кольорів. Сам по собі колір позбавлений сенсу, тому колір, колірна гама, колірна гармонія сприймаються як щось конкретне, створене завдяки виробленим культурою уявленням.

Колір як поняття фізичне – це властивість світла викликати певне зорове відчуття відповідно до спектрального складу відбитого або випромінюваного променю, що відбивається або випускається. Для художника, майстра декоративно-ужиткового мистецтва колір – це засіб, що дає змогу виявляти суттєве, головне в їхніх творах, проєктах, орнаментах, а також викликати певні емоційні відчуття від їх сприйняття.

Вивченням кольору та його впливу на сприйняття займаються вчені різних напрямів – фізики, художники, дизайнери, архітектори, психологи. Для представників декоративно-ужиткового мистецтва найважливішим є вміння свідомо підібрати ті чи інші барвисті поєднання, відтінки кольору з нескінченної їхньої різноманітності. Таку можливість їм дає наука про колір –

кольорознавство та дослідження психологів у галузі сприйняття. При створенні орнаментальних композицій потрібно звертати увагу на психологічні й естетичні властивості різних кольорів та їхніх поєднань. При цьому слід враховувати традиційну колірну гаму, притаманну для різних епох, народів, стилів, локальних пріоритетів, а також рекомендації, наведені в спеціальній літературі.

Орнаментальна композиція. Дослівний переклад з латинської слова «композиція» означає складання, зв'язування. У словниках, енциклопедіях, спеціальній літературі наводяться роз'яснення цього поняття. Так, в Академічному тлумачному словнику української мови вказується, що композиція це: 1) будова, структура, розташування та взаємний зв'язок складових частин художнього твору, картини тощо; 2) музичні, живописні, скульптурні або графічні твори; 3) твір, що включає різні види мистецтв або складений із різних творів [13].

Композиція нами трактується якнайважливіший, організуючий елемент художньої форми, що надає твору єдності та цілісності, підпорядковуючи його компоненти один одному і цілому. Не слід плутати поняття «орнаментальна композиція» з поняттям «орнаментация художнього твору». У другому випадку орнамент виступає як засіб надання найкращої виразності художньому, мальовничому чи графічному твору, основою якого є певний сюжет.

Орнаментальна композиція являє собою художній твір, у якому за основу береться орнамент або різні види орнаментів. Під час створення орнаментальних композицій використовують різноманітні мотиви: геометричні, рослинні, зооморфні, антропоморфні, символічні, геральдичні. Орнаментальні композиції укладаються в геометричні фігури: коло, квадрат, прямокутник, або їхнім обрамленням слугують конкретні образи чи елементи останніх. Зустрічаються вони в мистецтві найрізноманітніших народів і в різні епохи.

Отже, орнаментальну композицію слід розглядати як самостійний твір декоративно-ужиткового мистецтва, що підпорядковується законам композиції та композиційним прийомам і засобам. Знання цих законів, прийомів і засобів учні отримують під час вивчення теорії композиції.

Закони орнаментальної композиції:

1. *Закон пропорційності* в орнаментальній композиції полягає у встановленні пропорційності частин відносно цілого і одна до одної. Пропорційні співвідношення площ малюнка і фону, розмірів орнаментальних мотивів та їхніх складових, лінійних характеристик орнаментальних форм тощо визначають виразність композиції.

2. *Закон супідрядності* – звучання виразних засобів орнаментальної композиції забезпечується виділенням з їх числа головних і підпорядкування їм другорядних. Закон супідрядності в штучних композиціях трансформується в закон домінанти (панівної ідеї): коли в композиції виразно виділяється один або декілька орнаментальних мотивів за розмірами, формою, фактурою і кольором.

3. *Закон трикомпонентності*, сенс якого полягає в тому, що для переконливого вираження складного і різноманітного руху орнаментальних мотивів необхідно показати в композиції три фази цього руху (три різних розміри, три різних інтервали між мотивами) і періодично їх повторювати. Число «три» є тим мінімальним числом, що дає змогу досить чітко визначити розмаїття будь-якого явища.

4. *Закон контрасту* – взаємодія контрастних елементів взаємно посилює і загострює їхні протилежні властивості, а взаємодія споріднених елементів пом'якшує і нівелює їхні якості. Правило групування впливає із закону контрасту, воно формується так: частини, подібні за розмірами, формою, кольором і близькі за відстанню, мають тенденцію до зорового об'єднання в одне ціле.

5. *Закон орнаментального контрапункту* – побудова орнаментальних мотивів можлива з низки замкнутих елементів шляхом з'єднання їх у цілісний орнаментальний образ.

6. *Закон простоти* – максимальної переконливості та виразності орнаментального образу слід домагатися мінімальними засобами за максимального визначення подробиць.

Отже, орнамент – це особливий вид декоративно-ужиткового мистецтва, в якому відображаються глибоке духовне начало, ритм часу, побутові сюжети, традиції, обряди різних епох і народів, на яких ґрунтується змістовна сторона орнаменту. Побудова орнаменту підпорядковується суворій математичній логіці, яка лежить в основі композиції орнаменту. Вивчаючи й аналізуючи орнаменти, слід звертати увагу як на зміст, так і на побудову орнаменту. Такий підхід дасть змогу не лише познайомитися з цим видом мистецтва, а й навчитися створювати нові орнаменти для декоративно-ужиткових виробів, що відповідають духу часу. Процес навчання побудові орнаментальних композицій передбачає осмислене розв’язання численних завдань – створення мотивів, застосування композиційних схем, кольорові рішення орнаментів тощо. Для досягнення успішного результату необхідно знати закони і закономірності, вироблені багатовіковим досвідом діяльності людини в цій сфері, і вміло застосовувати їх у своїй роботі.

Писанкарство – споконвічна традиція українців розфарбовувати або розписувати курячі яйця у переддень Пасхальних свят. Кожна писанка – це окремий малесенький світ. Тут і небо із зорями, і вода з рибами, і дерево життя з оленями й птахами, і засіяне поле, і триверхі церкви – усе це вималюване в певному порядку для того, щоб підтримувати рівновагу. Кожен орнаментальний мотив і колір – це окрема літера абетки. Поєднуючись на писанці, ці «літери» творять послання, охоронну молитву за того, кому призначений оберіг [7].

Для передачі змісту орнаменту на писанці, який складається з переліку закодованих знаків, необхідно передовсім навчити правильно використовувати символіку при розробці композицій (див. таблиці 2.1 – 2.3). Тоді творчі роботи, зокрема писанки, отримують абсолютно інше значення, стають більш змістовними, а звідси й ціннішими. З іншого боку, свідоме осмислення й розуміння сутності створених шедеврів мініатюрного живопису сприяє формуванню творчої особистості школяра.

Таблиця 2.1

Абетка символів

А (ата)	Б (беня)	В (води)	Г (геня)	Ґ (гиля)	Д (диня)	Е (ена)
Є (сна)	Ж (журка)	З (зірка)	И (ина)	І (іва)	Ї (їва)	Й (йолі)
К (кита)	Л (люр)	М (мама)	Н (няня)	О (оля)	П (паня)	Р (рало)
С (сало)	Т (тато)	У (ур)	Ф (фіра)	Х (хата)	Ц (ціни)	Ч (час)
Ш (шаблі)	Щ (щаблі)	Ю (юнка)	Я (яз)	ДЖ (джеря)	ДЗ (дзіня)	Ь (м'який знак)

Таблиця 2.2

Цифрові символи

Цифри	Символи	Візерунки
1 (один)		
2 (два)		
3 (три)		
4 (чотири)		
5 (п'ять)		
6 (шість)		
7 (сім)		
8 (вісім)		
9 (дев'ять)		
10 (десять)		
десятки		
сотні		
тисячі		

Таблиця 2.3

Символи днів тижня

Дні тижня	Символи			Візерунок
Понеділок – ПО	О	○	○ П	
	П	П		
Вівторок – ВІ	В	≡		
	І	і		
Середа – СЕ	С	⊂		
	Е	⌞		
Четвер – ЧЕ	Ч	⌞		
	Е	⌞		
П'ятниця – П'Я	П'	П'		
	Я	◇		
Субота – СУ	С	⊂		
	У	⌞		
Неділя – НЕ	Н	Н		
	Е	⌞		

Пропонуємо стислі правила написання слів, що складаються зі символів:

1. Текст або окремі слова мають бути лаконічними, як у телеграмі. Кожне слово пишеться у вигляді «квітки», розміщеної в центральній частині яйця.
2. У центрі «квітки» розташовується перша буква.
3. Залежно від того, скільки вибирається пелюсток для «квітки», стільки ж буде радіальних осей, на які «нанизуються» букви наступних рівнів.
4. Букви першого рівня розташовуються за законами симетрії праворуч від радіальних осей, і лише в проміжку між ними.

5. Орієнтація символів букв довільна, тобто їх можна «покласти» набік, перевернути на 180^0 тощо.

6. Якщо букви розташовуються на радіальній осі, то вона стає уявною. Коли ж замість уявної радіальної осі показати явну, то букви вздовж неї зображуються дзеркально.

7. Якщо слово загальновідоме, то можна обмежитися першою буквою або першою й останньою, які об'єднуються «паском».

8. Цифрові й інші символи (фаз місяця, сузір'їв, календаря, днів тижня) розташовуються в нижній та верхній (периферійних) частинах яйця у вигляді стрічкового орнаменту.

У таблиці 2.4 показано приклади написання слів: «24 серпня 1991 р. – воля».

Таблиця 2.4

Приклади написання слів

Слово	Орнамент	Тлумачення
1991 р.		1000
		900
		90
		1
		р. (рік)
24 серпня		24

		Серпня
Воля		≡ – В; ○ – О ^ – Л; ◇ – Я

2.2. Технологічні особливості виготовлення традиційних писанок

Існує низка традиційних **технологій** розпису пасхальних яєць – крашанки, крапанки, дряпанки, мальованки, писанки. Дамо їм стислу характеристику.

1. Крашанки – найпростіший спосіб фарбування вареного яйця в один колір, без виконання будь-яких візерунків (рис. 2.1). Саме крашанки найчастіше подають до Пасхального столу, саме їх б'ють одна об одну діти, граючись біля церкви на Великдень. Існує декілька *технологій* виготовлення крашанок:

Рис. 2.1. Крашанки – найпростіший спосіб фарбування вареного яйця

1 спосіб – відварити «на круто» яйце, потім на 15 хв. занурити в харчовий барвник, попередньо розчинений у теплій воді;

2 спосіб – сире яйце опустити в ємність із водою, обкласти лушпинням ріпчастої цибулі та варити впродовж 20 хв.

3 спосіб – яйце загорнути в сухе дубове або березове листя, обмотати нитками та варити впродовж 20 хв. (після такого варіння шкаралупа яйця набуває цікавого «мармурового» забарвлення.

2. Крапанки – різнокольорові яйця, що мають однотонне тло і безліч різнокольорових крапок (цяточок, плям або смужок), нанесених розтопленим воском (рис. 2.2). Традиційно для створення великодніх крапанок, яких ще називають галунками, використовують не більше трьох кольорів. *Технологія виготовлення:*

- 1) на першому етапі шкаралупу фарбують одним кольором;
- 2) після висихання на поверхню яйця наносять краплі розплавленого воску;
- 3) після охолодження воскового покриття яйце занурюють в інший барвник;
- 4) коли пофарбована шкаралупа висохне, занурюють у гарячу воду, щоб віск розтанув.

Рис. 2.2. Крапанки – різнокольорові яйця із безліччю різнокольорових крапок

3. Дряпанки – великодні яйця, основний візерунок яких видряпаний на поверхні за допомогою гострого металевого предмета (канцелярський ніж, голка, шило, цвях та ін.). Як правило, мають однотонне тло, отримане завдяки використанню натурального барвника, адже штучні фарби розмазуються і не дають змоги створювати акуратні малюнки. Цей вид пасхальних яєць інколи називають шкранками або різьбянками (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Дряпанки – великодні яйця, візерунок яких видряпаний за допомогою гострого металевого предмета

Технологія: Для роботи бажано брати варене кольорове яйце (у нього шкаралупа міцніша, ніж у білого) та природний барвник (бажано, щоб барвник був темним, насиченим, тоді на темному тлі яйця краще виглядає видряпаний розпис). Дряпають по висушеній шкаралупі, тримаючи яйце в лівій руці, інструмент – у правій. Попередньо на шкаралупі малюють олівцем ескіз. Щоб зробити колірні переходи, дряпають не кінчиком інструмента, а бічним краєм леза, тримаючи його навскіс.

4. Мальованки. Так називаються великодні яйця, прикрашені не символічним візерунковим орнаментом, а будь-якою картинкою – букетами, пейзажами, написами тощо. Для роботи використовується не лише віск і харчові барвники, а й будь-які фарби, що дають змогу втілити творчий задум (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Мальованки – яйця, прикрашені будь яким зображенням

5. Писанки – вважається найскладнішою традиційною технікою оздоблення великодніх яєць (рис. 2.5). Для роботи використовують віск і барвники: на сирому яйці пишуть візерунки воском за допомогою металевого стержня або трубчастого писачка. Яйце занурюють у рідкий холодний барвник, спочатку в найсвітліший, виймають і витирають надлишки. Далі – наносять наступний восковий візерунок і знову занурюють у фарбу, але вже темнішу. Після завершення всіх візерунків воскове покриття обережно витоплюють над свічковим або газовим полум'ям. Віск, що розтанув, акуратно витирають паперовою серветкою або м'якою тканиною.

Рис. 2.5. Писанки – найскладніша традиційна техніка оздоблення великодніх яєць

Для створення традиційної писанки необхідні спеціальні інструменти та матеріали (рис. 2.6):

- 1) писачок – виготовляють із м'якого металу (латунь, мідь) у вигляді лійки, яку прикріплюють тонким дротом до дерев'яного стержня;
- 2) чорнильне перо або металевий наконечник шнурівки;
- 3) сушарка – дощечка з цвяхами, набитими під невеликим нахилом для утримання яйця;
- 4) підтримувач – для занурювання яйця у фарбу;
- 5) бджолиний віск і фарби (розчини в окремих склянках);
- 6) серветки або м'яка тканина.

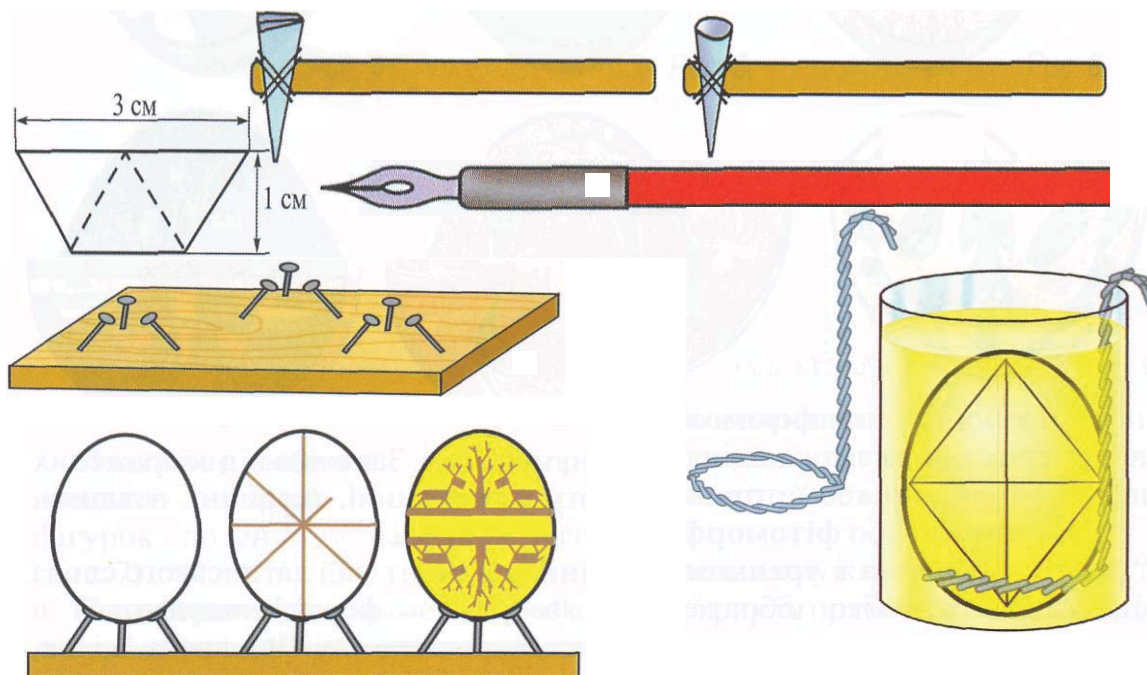

Рис. 2.6. Інструменти, приладдя і устаткування для писанкарства:

- 1 – розгортка лійки писачка; 2 – лійка писачка, прикріплена до ручки;
 3 – лійка писачка, виготовлена з наконечника шнурівки; 4 – ручка перова чорнильна;
 5, 6 – сушарка та спосіб її використання; 7 – підтримувач для занурення яйця у фарбу

Процес виготовлення писанки потребує особливого терпіння і вправності (рис. 2.7). Писанковий візерунок складається з основи (поперечні та поздовжні лінії, що поділяють писанку на поля (площини) різних розмірів і форм) та орнаменту. У писанках здебільшого використовують геометричний орнамент, який komponується з безконечних смужок, квадратів, ромбів і прямокутників, прямих і хвилястих ліній, кружечків, овалів та крапок тощо. Крім того, використовують рослинний, або фітоморфний орнамент (від лат. «фіто» – рослина і грец. «морфе» – форма), який складається зі стилізованих, спрощено зображених гілок, плодів, квітів, листочків та ін. Інколи писанки прикрашають тваринним (зооморфним) орнаментом (від грец. «зоо» – тварина), який складається з окремих фігурок звірів, домашніх тварин, комах, риб, а також людиноподібним, або антропоморфним орнаментом (від грец. «антропос» – людина) – переважно зі спрощених фігурок людей [16].

Рис. 2.7. Види орнаментів:

- 1, 2, 3 – створення основи писанки поділом на поля;
 4, 5 – фітоморфний, 6, 7 – зооморфний, 8, 9 – орнітоморфний,
 10 – антропоморфний, 11, 12 – геометричний орнаменти

Процес виготовлення писанки:

1. Підготувати яйце: 1 спосіб – зварити яйце і покласти на довший час в одному положенні, вміст (білок і жовток) засохне і перетвориться в тверду кульку; 2 спосіб – розписують сире яйце, а потім விடுவார்கள் середина через маленькі отвори з протилежних боків.

2. Знежирити поверхню яйця розчином оцту, наполовину розведеного з водою.

3. Нагріти писачок над полум'ям свічки і воском нанести лінії основи, які наперед можна позначити простим олівцем (рис. 2.8).

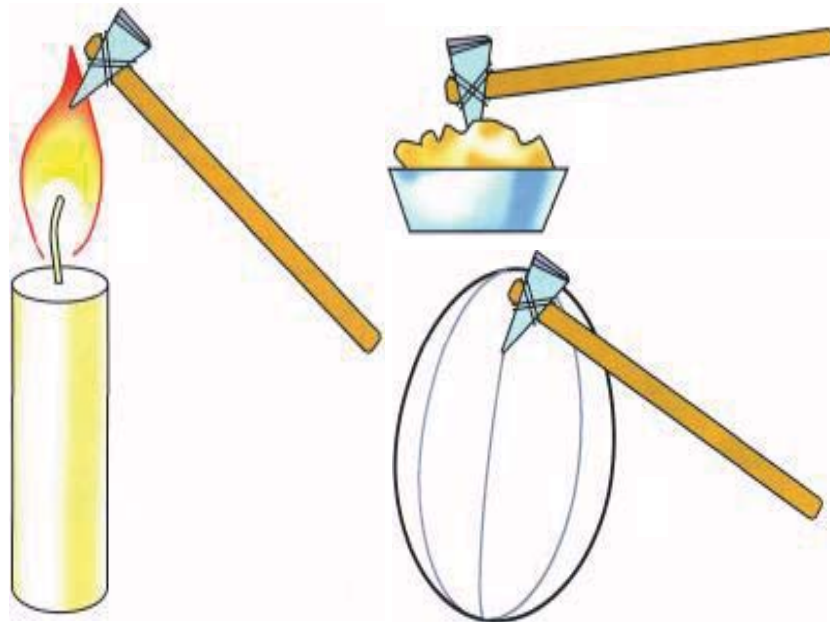

Рис. 2.8. Нанесення на яйце воскових ліній

4. Занурити яйце у склянку із жовтою фарбою, далі – витягнути, підсушити впродовж 10 – 15 хв. та нанести візерунок воском, який має бути жовтим (рис. 2.9).

5. Аналогічно занурити яйце у розчин із червоною фарбою, підсушити і нанести візерунок воском, далі – у зелену, коричневу та ін., а наприкінці – в чорну фарбу з кінцевим нанесенням воскового візерунку, який має бути чорним.

Рис. 2.9. Послідовність отримання білих, жовтих, червоних і зелених елементів орнаменту

6. Нагріти яйце над полум'ям свічки і витерти віск серветкою або м'якою тканиною (рис. 2.10).

Рис. 2.10. Очищення писанки від воску та «проявлення» візерунка

Отже, учні, оволодівши мистецтвом писанкарства мають знати основні схеми писанкових композицій, орнаментику та символіку української писанки, типологію писанок, регіональні особливості писанок України, значення основних символів, символіку кольорів, а також вміти виготовляти писанки різних регіонів України, зокрема: підготовляти яйце до розпису, поділяти сферичну форму яйця на «меридіани» і «паралелі», підготовляти анілінові барвники, наносити віск на яйце за допомогою писачка.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі нами визначено, що основним елементом будь-яких творів декоративно-ужиткового мистецтва є орнамент. З'ясовано, що нині відбувається розвиток нових форм орнаменту з урахуванням традицій символіки декору, притаманної українського етносу. Давні національні традиції, історичний досвід та стилізована природна пластика дозволяють створювати орнаменти як складові декоративних композицій, що застосовуються в різних галузях сучасного життя. Орнаментика передбачає розроблення та застосування візерунків, геометричних форм, рослинних елементів й інших декоративних деталей для прикрашання різних текстильних, керамічних, металевих, дерев'яних поверхонь, а також меблів, архітектурних споруд тощо.

Вченими розроблена класифікація орнаментів за різними ознаками: геометричний (з елементів геометричної форми), фітоморфний (зображення рослин), зооморфний (зображення тварин), антропоморфний (зображення людей), космогонічний (зображення сонця, планет, зірок), скейоморфний (зображення знарядь, посуду, технічних об'єктів) тощо.

Структурними компонентами будь-якого орнаменту є мотив, рапорт, елемент і модуль. З цих компонентів складається композиція орнаменту, тобто спосіб організації елементів і мотивів на площині, їх поєднання у певному порядку. Здійснюючи класифікацію зображення орнаментів, слід спиратися на такі основні семантичні ознаки символів, як: графічність, колористичність та метафоричність. У магістерській роботі обґрунтована важливість вивчення учнями загальноосвітніх шкіл традиційного українського орнаменту. Відтак народне декоративно-ужиткове мистецтво нами розглядається у контексті використання його педагогічного потенціалу,

Здійснений аналіз історичного розвитку писанкарства в Україні та за межами, розглянута семантика орнаментів традиційної української писанки, охарактеризовані її локальні особливості, показана спільність та відмінність в техніках виконання, орнаментиці, колориті тощо. Підготовлені методичні рекомендації, які допоможуть вчителям трудового навчання та технологій,

керівниках гуртків і студій в підготовці до занять та дадуть змогу усвідомити і перенести у практику роботи правильну послідовність навчання школярів мистецтву писанкового розпису.

Проаналізувавши навчально-методичний матеріал нами підтверджено, що заняття писанкарством сприяють розвитку в школярів творчого потенціалу, естетичних смаків і художньо-трудова здібностей. Цей вид мистецтва впливає на виховання загальної естетичної культури на основі глибокого розуміння його традиційності для українців. Незначні матеріальні витрати, нескладна техніка виконання, прості пристосування та інші переваги роблять писанкарство доступним для учнів, а пошуки художньо-естетичних засобів оформлення писанок відбуваються паралельно з удосконаленням технік їх виконання. Це, своєю чергою, сприяє усвідомленню учнями всієї цілісності й своєрідності української народної культури, формуванню знань традицій національного декоративно-ужиткового мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович Є.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.Є. Декоративно-прикладне мистецтво : навч. посіб. Львів: Світ, 1993. 272 с.
2. Антонович Є.А. Змістовий та семантичний підходи до освоєння народного образотворчого мистецтва. Зміст загальної середньої образотворчої освіти і підготовка вчителів образотворчого мистецтва / редкол.: О.П. Рудницька та ін. Київ: Плеяди, 2001. С. 6- 98.
3. Бебешко Л. Українські вишиванки: орнамент і композиції. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2019. 128 с.
4. Білоус О., Сташук З. Школа писанкарства. Мистецтво та освіта. 2003. № 1. С. 38-46.
5. Біняшевський Е. Українські писанки. Київ: Мистецтво, 1968. 98 с.
6. Васіна З. Еволюція українського вбрання. Харків: Віват, 2021. 560 с.
7. Вережак Г. Писанкарство. Трудова підготовка в закладах освіти. 2004. № 2. С. 12-16.
8. Виховання громадянина. Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти : навч.-метод. посіб. / П.Р. Ігнатенко, В.Л. Поплужний, Н.І. Косарева, Л.В. Крицька. Київ: ІЗМН, 1997. 252 с.
9. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. Київ: Оберіг, 1993. 590 с.
10. Державний стандарт базової середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
11. Емеїв З. Зберігаймо традиції писанкового орнаменту. Писанка. 1995. № 2-3. С. 9-12.
12. Зимомря М. Возвеличена правицею праця. *Бойківщина*: наук. збірник. Дрогобич: НТК «Бойківщина»; Коло, 2007. Т.3. С. 393 – 441.
13. Композиція. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/kompozycja>

14. Кульчицька О. Народний одяг західних областей України. Львів: Апріорі, 2018. 316 с.
15. Легенди і перекази / упоряд. та примітки А.Л. Іоаніді. Київ: Наукова думка, 1985. 400 с.
16. Манько В. Українська народна писанка. Львів: Свічадо, 2008. 81 с.
17. Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу. Київ: Абрис, 1991. 272 с.
18. Онищук О. Символіка української писанки. Торонто, 1985. 108 с.
19. Орнамент. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/ornament>
20. Оршанський Л.В. Традиційний український орнамент. Методика навчання: навч.-метод. посіб. Дрогобич : РВВ ДДПУ, 2008. 200 с.
21. Підгірняк В. Бродівська писанка: Сутність стародавніх звичаїв. Київ: Просвіта, 2008. 40 с.
22. Підгірняк В. Бродківська писанка. *Писанка*. 1993. № 3 – 4. С. 12 – 15.
23. Пошивайло І. Феноменологія гончарства: семіотико-етнологічні аспекти: монографія. Опішня: Українське Народознавство, 2000. 432 с
24. Пчілка О. Узори українських вишивок. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/11927/file.pdf>
25. Радкевич В.О., Пащенко Г.М. Технологія вишивки: підручник / за ред. Н.Г. Ничкало. Київ: Вища школа, 1997. 303 с.
26. Русова С. Вибрані педагогічні твори / за ред. Г.М. Сидоренко. Київ: Освіта, 1996. 304 с.
27. Селівачев М.Р. Домінантні мотиви української народної орнаментики. *Народна творчість та етнографія*. 1990. № 2. С. 68-76.
28. Селівачев М.Р. Лексикон української орнаментики: іконографія, номінація, стилістика, типологія. Київ: Ред. вісника «Ант»; Ніжин: ТОВ Вид-во «Аспект – Поліграф», 2005. 400 с.
29. Селівачев М.Р. Орнамент. *Поділля: Історико-етнографічне дослідження*. Київ: Доля, 1994. С. 465 – 484.

- 30.Скорик М. З джерел писанкового орнаменту. *Писанка*. 1995. № 1-2. С. 10-13.
- 31.Стельмахук Г. Українське народне вбрання. Львів: Апріорі, 2018. 256 с.
- 32.Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором. Вибрані твори : у 5 т. Київ: Рад. школа, 1977. Т. 4. С. 392-626.
- 33.Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори : у 5 т. Київ: Рад. школа, 1977. Т. 3. С. 7-279.
- 34.Теоретичні засади виховання національної самосвідомості: навч. посіб. / Ю.Д. Руденко, О.П. Рудницька, Д.О. Тхоржевський та ін.; за ред. Д.О. Тхоржевського. Київ: ІЗМН, 1998. 150 с.
- 35.Україно, нене моя! Сповідь, поезії, писанки / укл. С. Пільницька. Київ: Веселка, 2003. 326 с.
- 36.Чепіга Я.Ф. До трудової вільної школи! *Маловідомі першоджерела української педагогіки (II пол. XIX–XX ст.)*: хрестоматія / упоряд.: Л.Д. Березівська та ін. Київ: Науковий світ, 2003. С. 212-216.
- 37.Чепіга Я.Ф. Національне виховання Маловідомі першоджерела української педагогіки (II пол. XIX – XX ст.): хрестоматія / упоряд.: Л.Д. Березівська та ін. Київ: Науковий світ, 2003. С. 191 – 208).
- 38.Чумарна М. Вишивання долі: символіка і техніка шитва. Львів: Апріорі, 2009. 88 с.
- 39.Чумарна М. Тайнопис вишивки. Львів: Апріорі, 2018. 96 с.
- 40.Щербаківський В. Українське мистецтво: Вибрані твори. Київ: Наукова думка, 1995. 398 с.
- 41.Щолокова О.П. Основи професійної художньо-естетичної підготовки майбутнього вчителя: монографія. Київ: АТЗТ «Екс Об», 1996. 172 с.